

Praat en Denk!

Gebaseerd op 'Talk to Think'
© Safiyah Abdul Aziz & Janet Fletcher
Australie (2015)

Inhoudsopgave

Achtergrond programma <i>Praat en Denk!</i>	05
Sessie 1: Kijken en Luisteren – 1	13
Bijlage sessie 1: Kijken en Luisteren – 1	19
Sessie 2: Kijken en Luisteren – 2	21
Sessie 3: Doorgaan met je werk – 1	25
Bijlage sessie 3: Doorgaan met je werk – 1.....	31
Sessie 4: Doorgaan met je werk – 2.....	33
Sessie 5: Een plan maken en uitvoeren - 1	39
Bijlage sessie 5: Een plan maken en uitvoeren - 1	43
Sessie 6: Een plan maken en uitvoeren - 2	45
Sessie 7: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 1.....	49
Bijlage sessie 7: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 1.....	53
Sessie 8: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 2.....	55
Sessie 9: Stap voor Stap! Maar wat als ik vastloop? – 3.....	59
Bijlage sessie 9: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 3.....	63
Sessie 10: Denk eraan! Praat en Denk.....	65
Bijlage sessie 10: Denk eraan! Praat en Denk	67
Referenties.....	71
Bijlage ouders en leerkrachten	75

Achtergrond programma '*Praat en Denk!*'

Korte beschrijving

Praat en Denk! is een interventieprogramma om de executieve functies van kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) in de leeftijd van 4 tot 8 jaar te stimuleren. Daarbij wordt vooral ingezet op het stimuleren van zelfspraak tijdens activiteiten die een groot beroep doen op executieve functies. Het programma is oorspronkelijk ontwikkeld door Aziz en Fletcher (*Talk to Think*, 2015) en er zijn inmiddels eerste aanwijzingen voor de effectiviteit van het programma (Aziz, Fletcher & Bayliss, 2016). *Praat en Denk!* is een op spel gebaseerde interventie die sterk geïnspireerd is door het gedachtegoed van Vygotsky (1978, 1987) en Luria (1976). De interventie wordt groepsgewijs (2 of 3 kinderen) uitgevoerd en bestaat uit 10 sessies van ongeveer 30 minuten. Deze sessies worden geleid door een logopedist, leerkracht, psycholoog of orthopedagoog.

Aanleiding

Kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) hebben moeite met het verwerven van gesproken talen. Dit levert vaak problemen op in de communicatie met andere kinderen of volwassenen. Maar mensen gebruiken taal niet alleen om te communiceren met anderen. Soms richten kinderen (en volwassenen) taal tot zichzelf. We noemen dit zelfspraak (Vygotsky, 1978, 1987). Vaak doen jonge kinderen dat hardop (privé spraak) maar naar mate kinderen ouder worden wordt de zelfspraak steeds minder zichtbaar en hoorbaar (innerlijke spraak).

In Vygotsky's theorieën is zelfspraak het product van een ontwikkelingsproces, startend wanneer kinderen ongeveer 2 of 3 jaar oud zijn. Gedurende dit ontwikkelingsproces wordt de sociale dialoog in grofweg twee stadia geïnternaliseerd (stadia van privé spraak, stadia van innerlijke spraak). Deze internalisatie van de sociale dialoog zorgt voor een ingrijpende transformatie van het cognitief functioneren. Vygotsky noemt dat de stap van '*prelinguistic intelligence*' naar '*linguistic intelligence*'. De internalisatie van de sociale dialoog (in de vormen van privé spraak en innerlijke spraak) wordt daarmee dus een krachtig instrument om ons cognitief functioneren te versterken.

Mensen gebruiken zelfspraak voor allerlei doeleinden. Zo kunnen we zelfspraak inzetten om communicatieve interacties met anderen voor te bereiden en te oefenen (Feigenbaum, 2009; San Martin, Montero, Navarro & Biglia, 2014). Ook speelt zelfspraak een rol in de Theory-of-Mind ontwikkeling van jonge kinderen (Fernyhough & Meins, 2009) en zelfspraak wordt ook positief geassocieerd met creativiteit (White & Daugherty, 2009), fantasie (Olszewski, 1987) en motivatie (Attencio & Montero, 2009; Sawyer, 2017).

Tenslotte is zelfspraak een krachtig middel om ons denken en gedrag te reguleren, met andere woorden, het ondersteunt ons executief functioneren (Alderson-Day & Fernyhough, 2015; Barkley, 2012; Müller, Jacques, Brocki & Zelazo, 2009; Vygotsky, 1978, 1987). Eén van de executieve functies waarbij zelfspraak een ondersteunende rol kan spelen is planning. Planningsvaardigheden betreffen het vermogen om een sequentie van acties te formuleren, te selecteren en te evalueren om een gewenst doel te bereiken. Zelfspraak kan de planningsvaardigheden (van kinderen) beïnvloeden (Al Namlah, Fernyhough & Meins, 2006; Fernyhough & Fradley, 2005; Lidstone, Meins & Fernyhough, 2012). Zo vonden Fernyhough en Fradley (2005) dat kinderen die meer privé spraak gebruiken tijdens het uitvoeren van een planningstaak, beter zijn in het uitvoeren van zo'n planningstaak. Lidstone et al. (2012) lieten zien dat het uitschakelen van zelfspraak (door articulatorische suppressie) de planningsvaardigheden van kinderen in negatieve zin beïnvloedt. Beide studies laten dus zien op een verschillende wijze zien dat het gebruik van zelfspraak de planningsvaardigheden van kinderen kan versterken.

Zelfspraak gebruiken we lang niet altijd. We gebruiken het vooral wanneer we een taak of opdracht moeten uitvoeren die we nog niet goed beheersen; een taak of opdracht die in de zone van naaste ontwikkeling ligt (Luria, 1976). Met andere woorden, kinderen gebruiken zelfspraak overwegend bij het uitvoeren van een taak die nét boven hun huidige kunnen ligt en die zij vaak nog niet helemaal zelf zelfstandig kunnen uitvoeren.

De betrokkenheid van zelfspraak bij het plannen van activiteiten is interessant omdat deze een verklaring zou kunnen geven voor de bevinding dat relatief veel kinderen met TOS problemen hebben met deze executieve functie (Aziz et al., 2017; Cuperus, Vugs, Scheper & Hendriks, 2014; Henry, Messer & Nash, 2012; Kuusisto, Nieminen, Helminen & Kleemola, 2017; Lidstone et al., 2012; Marton, 2008). Bijvoorbeeld, in de studie van Cuperus et al. (2014) scoorden kinderen met TOS qua

planningsvaardigheden gemiddeld significant lager dan kinderen zonder TOS (de norm). Zeventien procent van de kinderen met TOS behaalde zelfs een score die in de klinisch problematische range lag. Deze hogere prevalentie van planningsproblemen onder kinderen met TOS zou heel goed veroorzaakt kunnen worden door een minder (efficiënt) gebruik van innerlijke taal tijdens planningstaken (Aziz et al., 2016, 2017, Lidstone et al., 2012; Sturn & Johnston, 1999).

Dat impliceert ook dat het stimuleren van innerlijke taal (gedurende het plannen) een beloftevolle benadering is om de executieve functies van kinderen met TOS te stimuleren (Aziz et al., 2016; Aziz, Fletcher & Bayliss, 2017). Dit vormt het uitgangspunt van het programma *Praat en Denk!*, een interventieprogramma dat gebaseerd is op het 'Talk to Think' programma (Aziz & Fletcher, 2015). Er is inmiddels eerste evidentie voor de effectiviteit van dit programma voor kinderen met TOS (Aziz et al., 2016). Aziz et al. (2016) lieten zien kinderen met TOS die na deelname aan de 'Talk to Think' training én meer innerlijke taal gebruiken tijdens het uitvoeren van een planningstaak én beter worden in het uitvoeren van de planningstaak.

Opbouw van het programma

Zelfspraak training voor kinderen

Het doel van het programma is het verbeteren van de zelfspraak van kinderen tijdens het plannen; met als uiteindelijk doel het verbeteren van hun planningsvaardigheden. Dit wordt vormgegeven in een op spel gebaseerde interventie. Het programma gebruikt Lego-blokjes als materiaal. De keuze hiervoor is ingegeven doordat Lego veel verschillende opties heeft met betrekking tot plannen en probleem oplossen en geschikt is voor kinderen van verschillende leeftijden, met verschillende interesses en verschillende mogelijkheden. Het specifieke materiaal moet aangepast worden aan de leeftijd, interesses en mogelijkheden van de groep kinderen die geïnccludeerd wordt in de training. De website <https://www.lego.com/nl-nl> biedt daarvoor veel informatie. Gedurende de sessies kan het materiaal aangepast worden, wanneer het materiaal te eenvoudig wordt voor de kinderen.

Onderliggende pijlers van het programma

Het programma is sterk geënt op het gedachtegoed van Vygotsky, met name de vijf volgende principes:

- Kinderen zijn actieve participanten in het leerproces. Kinderen worden tijdens de interventie actief betrokken bij het leerproces. De sessies worden gekenmerkt door gezamenlijke activiteiten en discussie, waarin de therapeut uitleg biedt, modelleert, instructies en aanwijzingen geeft en ondersteunt. Het leerproces is een bidirectioneel proces met interpersoonlijk communicatie tussen de volwassene en het kind. De actieve participatie van het kind vergroot niet alleen zijn/haar begrip van de doelstelling van de sessies, maar ook de vaardigheden die geoefend worden.
- Jonge kinderen leren het beste door spelactiviteiten en in spelactiviteiten speelt sociale interactie en communicatie een centrale rol. Spel is natuurlijk voor jonge kinderen, en een positieve omgeving zal de motivatie van kinderen vergroten. Een op spel-gebaseerde interventie is daarom beloftevol om de zelspraak bij jonge kinderen te stimuleren.
- Kinderen gebruiken zelspraak ter ondersteuning van hogere cognitieve functies (zoals planning of denken), en de origine van zelspraak ligt in de sociale dialoog (Vygotsky, 1978, 1987). Zelazo, Müller, Frye & Marcovitch (2003) hebben, bijvoorbeeld, voorgesteld dat innerlijke spraak een 'ruimte' creëert tussen de onmiddellijke omgeving en de 'ik' waardoor kinderen zichzelf meer bewust worden van een activiteiten en zij meer controle krijgen over hun gedrag (zie voor vergelijkbare ideeën, Baars, 1997; Dennett, 1991; Kolk 2012).
- Kinderen leren vooral in de zone van naaste ontwikkeling (Luria, 1976). De taken in leersituaties (en interventies) moeten in deze zone van naaste ontwikkeling liggen. De taken moeten niet zo makkelijk zijn dat een kind de taak zelfstandig (zonder hulp) kan uitvoeren. Tegelijkertijd moet de taak met de ondersteuning van de volwassene wel mogelijk zijn voor een kind. Het kiezen van een taak die in de zone van naaste ontwikkeling ligt is ook belangrijk omdat het gebruik van zelspraak vooral geobserveerd wordt en effectief is bij taken die in de zone van naaste ontwikkeling liggen.
- Kinderen leren vooral wanneer zij sensitieve ondersteuning ontvangen vanuit de omgeving. Sensitieve ondersteuning wordt in deze interventie vooral gedefinieerd als de geleidelijke terugtrekking van de ondersteuning en controle door de volwassene wanneer kinderen langzamerhand de taak gaan beheersen. Kinderen moeten daarin de stap maken van interpersoonlijk plannen/probleem oplossen (met hulp van de therapeut) naar zelfstandig plannen/probleem oplossen met behulp van zelspraak (zie ook Meichenbaum & Goodman, 1971). Dit betekent ook dat de doelstellingen van de sessie glashelder moeten zijn voor het kind. Deze twee stappen worden voorafgegaan door het modelleren door de therapeut. Dat betekent ook dat

er geen exacte scripts zijn in het *Praat en Denk!* programma, maar dat de ondersteuning wordt aanpast aan het kind. Een deel van de sensitieve ondersteuning betreft ook een positieve waardering van het gebruik van zelfspraak (moedig kinderen aan om zelfspraak te gebruiken) en het kind leren om zelfspraak te gebruiken om zichzelf te prijzen ('Ik heb het goed gedaan!').

Aandachtspunten bij kinderen met TOS

Bij kinderen met TOS zijn er een aantal aandachtspunten:

- Kinderen gebruiken zelfspraak spontaan wanneer de taken of opdrachten moeilijker worden (Diaz & Berk, 1995). Bij kinderen met TOS is dit niet vanzelfsprekend. Daar moet de therapeut zich niet alleen bewust van zijn, maar dat betekent ook dat de therapeut kinderen vooral moet stimuleren om zelfspraak te gebruiken. Dit bewerkstelligt de therapeut door zelfspraak te modelleren en de zelfspraak van kinderen aan te moedigen.
- Kinderen gebruiken zelfspraak om na een probleem de draad weer op te pakken ('*restoration of the flow of competent functioning*'). Kinderen met TOS worden vooral stil wanneer zij met uitdagingen geconfronteerd worden. De therapeut moet de zelfspraak in deze situaties stimuleren door (suggestieve) vragen te stellen, aanwijzingen te geven en zelfspraak te modelleren. De gemodelleerde zelfspraak moet in korte frasen plaatsvinden en in het taalrepertoire van het kind liggen.
- Kinderen hebben veel baat bij het gebruik van zelfspraak wanneer zij afgeleid worden. Wanneer hun aandacht wegebt (volgehouden aandacht) of wanneer zij afgeleid worden door een plotseling impuls of een gebeurtenis in de omgeving (selectieve aandacht/inhibitie).
- Kinderen hebben veel baat bij het gebruik van zelfspraak om het doel van een activiteit te onthouden (het werkgeheugen), of het doel terug te pakken wanneer zij afgeleid zijn. Dit is belangrijk in een schoolse setting waarin veel afleidingen zijn. Veel kinderen met TOS hebben werkgeheugen problemen en vergeten vaak het doel van een activiteit. (Archibald & Gathercole, 2006; Cuperus et al., 2014). Het gebruik van zelfspraak om doelen te onthouden is een belangrijk aandachtspunt voor de training.

Centrale thema's waarin gewerkt wordt aan zelfspraak

In het interventieprogramma wordt zelfspraak gestimuleerd tijdens het uitvoeren van activiteiten die van belang zijn voor het schoolse functioneren in het algemeen, en voor planningsvaardigheden in het

bijzonder. Deze zijn gebaseerd op de zelfregulerende fases van Luria (1961). De eerste twee sessies richten zich op het opletten van kinderen; het nauwkeurig luisteren en kijken naar de instructie van de leerkracht en naar andere leerlingen (*kijken en luisteren*). De derde en vierde sessie richten zich op het onderdrukken van interne impulsen en afleidingen in de omgeving, en het teruggaan naar de opdracht wanneer kinderen zijn afgeleid (*doorgaan met je werk*). De vijfde en zesde sessie richten zich op het maken van een plan na het krijgen van een opdracht (*een plan maken en uitvoeren*). In sessies zeven, acht en negen worden kinderen getraind complexere taken; taken worden opgesplitst in deeltaken. En kinderen leren ook om, nadat zij vastlopen, terug te gaan naar een eerdere succesvolle stap of om de opdracht opnieuw te bekijken (*een oplossing zoeken* (sessies 7 en 8) en *om hulp vragen* (sessie 9)). In de laatste sessie komen alle geleerde deelvaardigheden aan de orde.

Opbouwen van kind-therapeut relatie

Een goede therapeut-kind relatie is voorwaardelijk aan het slagen van de interventie. De interventie moet uitgevoerd worden door een professional die de kinderen voldoende kent.

Samenwerking met leerkrachten en ouders

Het is wenselijk om leerkrachten en ouders ook te betrekken bij de interventie. Voor het slagen van interventieprogramma's zoals *Praat en Denk!* is het van groot belang dat de aangeleerde vaardigheden in andere situaties ingetraind worden door leerkrachten en ouders (Van der Donk, Hiemstra-Beernink, Tjeenk-Kalff, van der Leij Lindauer, 2015; Goldstein, Vatalaro, Yair, 2017). De leerkrachten en ouders ontvangen een hand-out van de training (zie bijlage ouders en leerkrachten) waarin zelfspraak en de trainingsdoelen uitgelegd worden. Gedurende de training heeft de therapeut op twee momenten contact met de ouders om de voortgang van het kind gedurende de training te bespreken, als mede de wijze waarop ouders dit thuis kunnen ondersteunen. Het is ook wenselijk dat de therapeut en de leerkracht (als die de training zelf niet geeft) op de dag van de training de specifieke doelen van die dag bespreken. Dat maakt het mogelijk voor de leerkracht om dit te ondersteunen in de klas.

Overzicht van de training

De training is bedoeld voor kinderen tussen de vier en acht jaar oud. Er zijn in totaal 10 sessies van ongeveer 30 minuten die in vijf aangesloten weken buiten de klas (in een apart lokaal) uitgevoerd moeten worden. Aan het begin van elke sessie vat de therapeut de voorafgaande sessie samen en legt hij/zij het doel van de huidige sessie uit. Er is ook ruimte voor het bespreken van (relevante)

ervaringen buiten de trainingssessies. De therapeut introduceert dan de opdracht van de dag, en legt uit hoe zelfspraak daarbij gebruikt kan worden. De therapeut demonstreert daarna hoe zij zelf zelfspraak bij de opdracht zou gebruiken. Daarna beginnen de kinderen met de taak. De therapeut stimuleert, ondersteunt en beloont het gebruik van zelfspraak door de kinderen, en ondersteunt hen ook bij de taak zelf. De sessie eindigt met een samenvatting en uitleg hoe de zelfspraak thuis en in de klas gebruikt kan worden. Bij het bespreken daarvan moet steeds benadrukt worden dat je in de klas en thuis ook zachtjes (ook zonder stem) tegen jezelf kunt praten.

Sessie 1 en 2 (week 1)

Het thema van de eerste week is opletten; kijken en luisteren naar de instructie en luisteren naar leeftijdgenoten. Kinderen leren hoe zij zelfspraak kunnen gebruiken voor deze doeleinden.

Sessie 3 en 4 (week 2)

Aan het thema van de eerste week wordt een extra component toegevoegd; zij leren nu om gefocust te blijven (niet afgeleid te raken) en hun focus terug te krijgen nadat zij afgeleid zijn. Kinderen leren om zelfspraak hierbij te gebruiken.

Sessie 5 en 6 (week 3)

Het doel van deze sessies is om een plan te maken en het plan uit te voeren. Daarbij worden kinderen gestimuleerd om innerlijke taal te gebruiken.

Sessie 7, 8 en 9 (week 4/5)

Deze sessie bouwen voort op de sessies uit week 3. In deze drie sessies krijgen kinderen meer uitdagende Lego-opdrachten. De doelstellingen van deze zijn sessie om kinderen te leren zelfspraak te gebruiken om uitdagingen te herkennen, om uitdagende doelen te behalen of om een andere oplossing te zoeken. Om deze doelen te behalen worden kinderen ondersteund in het gebruiken van zelfspraak om een taak op te delen in deeltaken, om terug te kunnen gaan naar eerdere succesvolle stap en om het probleem opnieuw te bekijken.

Sessie 10 (week 5)

In de laatste sessie komen alle geleerde vaardigheden aan de orde. De therapeut bespreekt hoe zelfspraak de kinderen geholpen heeft.

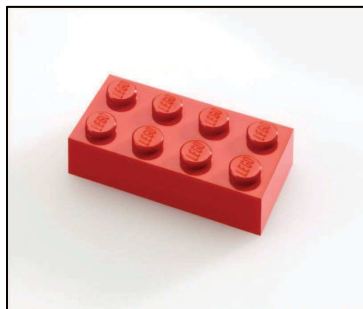
Sessie 1: Kijken en Luisteren - 1

Doelen

- Kinderen weten watzelfspraak is
- Kinderen kijken naar het materiaal voordat ze beginnen
- Kinderen luisteren goed voordat ze beginnen
- Kinderen gebruiken zelfspraak tijdens het uitvoeren van een simpele opdracht

Benodigheden

- Lego (6166 Lego box)
- Gelamineerde bladen met de lego-blokjes erop
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 1)

Achtergrond sessie

Op school is het belangrijk om jezelf te kunnen reguleren om je te kunnen focussen op een taak. Om een taak goed te kunnen uitvoeren, moeten kinderen hun aandacht kunnen focussen op de taak en de instructies daarbij. Ze moeten ook de aandacht kunnen vasthouden totdat ze de taak hebben afgerond. In de eerste en tweede sessie ligt de focus op deze vaardigheden. Er wordt uitgelegd waarom het belangrijk is om goed op te letten, en kinderen gaan oefenen met het opletten met behulp van zelfspraak. Kinderen worden ook aangemoedigd om te blijven opletten wanneer hun klasgenoten aan de beurt zijn; een aspect dat van groot belang is in de klas.

In de eerste sessie moeten kinderen Lego-blokjes zoeken. Ze kiezen eerst allemaal één plaatje van een stukje Lego. Dat moeten zij vervolgens beschrijven. De kinderen moeten daarna Lego-blokjes in de bak zoeken die overeenkomen met het plaatje. Ze krijgen daarbij te horen hoeveel blokjes het gaat.

De kinderen leren tijdens deze sessies om zelfspraak te gebruiken om hun aandacht te richten op de taak die zij moeten doen, te luisteren naar de instructies en op te letten en op te blijven letten tijdens het uitvoeren van de taak. Om dit te bereiken moet de therapeut o.a.:

- Het verwoorden van gedachten van kinderen stimuleren
- Uitleggen wat zelfspraak is
- Het gebruik van zelfspraak modelleren en aanmoedigen
- Kinderen aanmoedigen om naar de instructie te luisteren (waarbij zij de instructie moeten kunnen herhalen)
- Kinderen aanmoedigen om naar het Lego-materiaal te kijken en na te denken over wat ze moeten gaan doen.

Tijdens de sessies (alles sessies) is het van belang om kinderen te leren automatische impulsen te onderdrukken. Als een kind meteen in de lego-bak begint te graaien, praat met hem/haar en probeer het kind zelfspraak te laten gebruiken om zijn/haar impulsen te onderdrukken. Modelleer dat gedurende de training met behulp van zelfspraak. ('Oh ik wil meteen gaan spelen. Maar ik moet nog even wachten'). Wanneer er afleidingen zijn in de omgeving van het kind (iemand komt binnen), gebruik deze afleidingen dan ook om kinderen dit te laten oefenen.

Bij het stimuleren van zelfspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts zelf gaan gebruiken. Het is in de training de bedoeling om kinderen hun eigen zelfspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelfspraak modelleert en de zelfspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. Een voorbeeld hiervan bij sessie 1 is de volgende:

Kind:	'Ik moet iets zoeken.'
Therapeut:	Wat moet je dan zoeken?'
Kind:	(wijst naar gelamineerde afbeelding)
Therapeut:	Aha het blauwe blokje. Wat kun je tegen jezelf zeggen?'
Kind:	'Ja. Blauw blauw blokje. Waar ben je?'
Therapeut:	'Heel goed gedaan' (beloon zelfspraak van kind, eventueel met sticker)

Opbouw sessie

1. Introduceer zelfspraak

‘Vandaag ga ik jullie leren hoe je moet praten’ (**als de kinderen lachen of zeggen dat ze dat al weten, erken dat**). ‘Maar..... ik ga jullie niet leren om tegen *mij* te praten. Of tegen *jullie juf of meester*. Of tegen jullie *vriendjes*. Nee, ik ga jullie leren om tegen *jezelf* te praten’.

‘Waarom is het belangrijk dat we tegen onszelf praten?’ (**vraag de kinderen om antwoorden**). ‘Nou, als je praat tegen jezelf kan dat helpen om te luisteren, te kijken en op te letten. Als je goed oplet, goed kijkt en luistert, dan kun je beter je werk doen in de klas. En beter samen spelen met anderen.’

‘Dus, vandaag gaan we daarmee beginnen. Ik ga jullie leren om tegen jezelf te praten. We noemen dit *zelfspraak*’ (**laat de kinderen dit hardop zeggen. En neem de tijd om dit goed uit te leggen wat is zelfspraak is**).

2. Introduceer doelen van de sessie

‘Wie weet wat je moet doen voordat je aan een werkje begint’ (**laat de kinderen de vraag beantwoorden, lok uit dat kinderen aangeven dat ze goed moeten kijken**). ‘Ja.... Je moet eerst goed *kijken*. Anders weet je niet wat je moet gaan doen.’

‘Wat moet je *dan* doen? (**lok uit dat kinderen aangeven dat ze goed moeten luisteren.**) ‘Dan moet je goed luisteren naar de opdracht van de juf’. Anders weet je niet wat je moet gaan doen.’

Dus.... We gaan tegen onszelf zeggen dat we moeten goed *kijken* en *luisteren*. Dus dan zeg ik tegen mezelf: ‘**Goed kijken en luisteren!**’. Zeg het maar tegen jezelf’. (**laat de kinderen dit tegen zichzelf zeggen. De exacte bewoordingen zijn onbelangrijk.**)

3. Leg de taak uit

(**Pak de doos met lego**).

‘Hier is een grote doos met Lego. Alle stukjes zitten door elkaar. Wat denken jullie dat we nu met de Lego moeten doen? (**lok uit dat kinderen aangeven dat ze de blokjes moeten sorteren.**)

‘Het spel heet ‘kijken en vinden’. We moeten heel goed kijken. En goed opletten dat we alleen de Lego-blokjes zoeken die we willen hebben. Ik geef jullie allemaal een plaatje met een Lego-blokje. Die moeten jullie zoeken. Iedereen heeft een ander plaatje. Goed opletten: Je moet alleen de stukjes zoeken die op jouw plaatje staan. Wanneer je het spel speelt, moet je oefenen met zelfspraak. Dan kunnen we de stukjes sneller en beter vinden. ‘

4. Laat zelfspraak zien tijdens de taak

(Pak een afbeelding van een Lego-blokje en modelleer zelfspraak)

‘Aha. Ik moet dit blauwe blokje zoeken. Een blauw vierkantje met vier puntjes. Blauw vierkantje, waar ben je? Kijken, kijken, kijken. Aha. Ik heb je.’

5. Laat kinderen om de beurt hun blokje beschrijven en twee blokjes zoeken

(Geef ieder kind een illustratie/tekening van het blokje dat ze moeten zoeken)

‘Vertel ons eerst welk blokje je moet gaan zoeken. En je gaat daarna twee blokjes zoeken. En als je gaat zoeken, praat tegen jezelf.’

(Als kinderen moeite hebben met het vinden van blokjes, stel vragen zoals ‘Naar welk blokje moet je op zoek?’ Beloon zelfspraak met een sticker en benoem dat gedrag. Blijf modelleren en vragen stellen gedurende het proces.)

6. Om de beurt zoeken

(Elke kind zoekt nu om de beurt totdat hij/zij alle blokjes gevonden heeft.)

‘Jij bent aan de beurt. Je moet alle blokjes vinden. Het zijn er nog tien.’

(Als kinderen moeite hebben met het vinden van blokjes, stel vragen zoals ‘Naar welk blokje moet je op zoek? Beloon zelfspraak met een sticker en benoem dat gedrag. Blijf modelleren en vragen stellen gedurende het proces.)

7. Tegelijkertijd zoeken

(Geef elke kind een nieuwe afbeelding van een Lego-blokje)

‘Nu gaan we het tegelijk doen. Vertel eerst tegen jezelf welk blokje je moet gaan zoeken. En als je daarna gaat zoeken, praat tegen jezelf. Begin allemaal maar!

(Check even dat alle kinderen zelfspraak gebruiken aan het begin. En stimuleer kinderen om zelfspraak te blijven gebruiken tijdens het zoeken. Help kinderen die vast lijken te lopen).

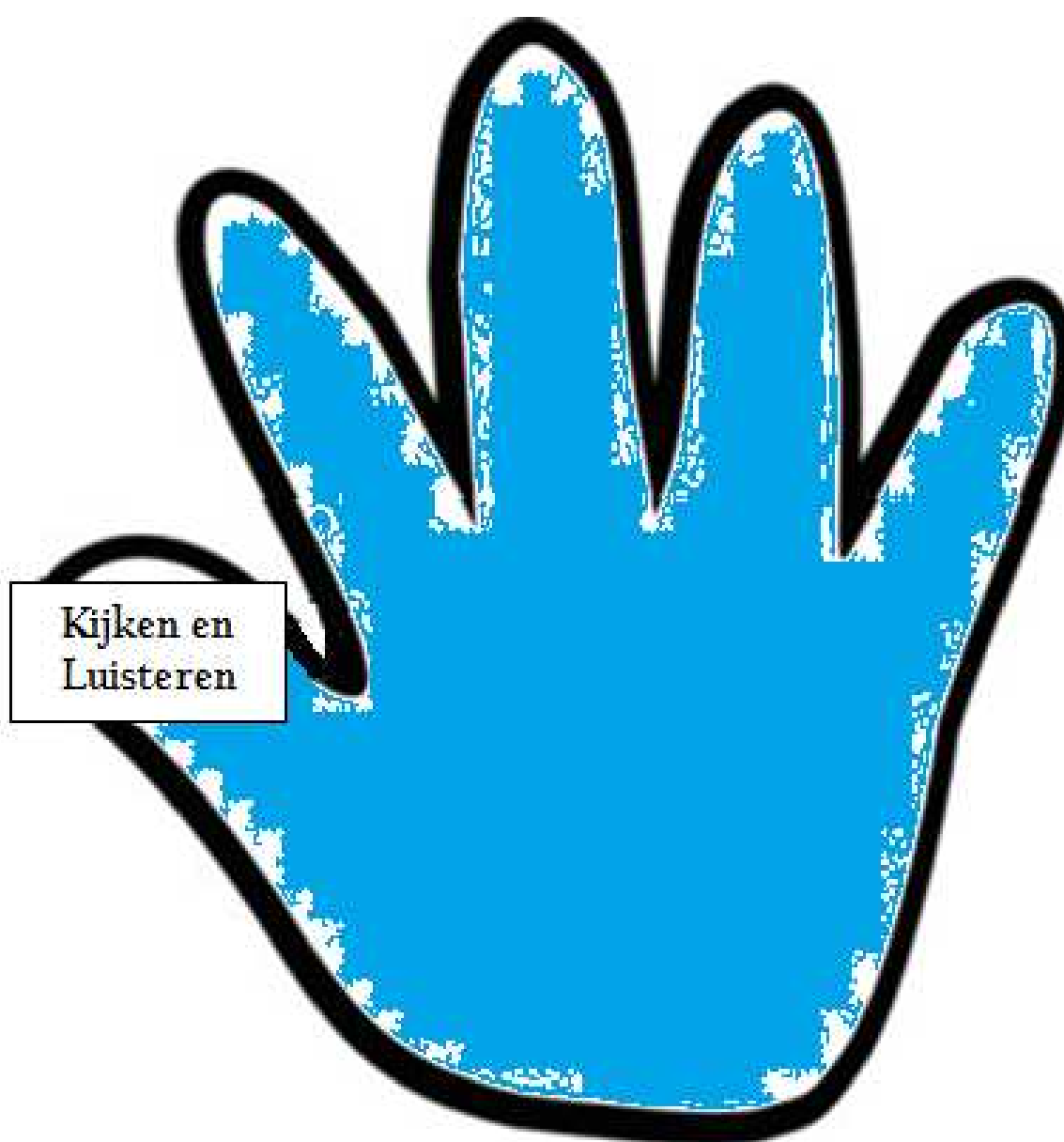
8. Samenvatten en afsluiten

'Wat hebben we vandaag geleerd? (Maak rondje en lok uit en sta stil bij de antwoorden over zelfspraak. Pak de Praat & Denk plaat.)

'Ja, we hebben geleerd om tegen onszelf te praten als we goed moeten kijken en opletten. Dat kunnen jullie in de klas dus ook doen. Dat is de eerste stap. Kijken en luisteren. De eerste stap is op de duim.

Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelfspraak kunnen gebruiken.

Kijken en
Luisteren

Sessie 2: Kijken en Luisteren - 2

Doelen

- Kinderen weten wat zelfspraak is
- Kinderen kijken naar het materiaal voordat ze beginnen
- Kinderen luisteren goed voordat ze beginnen
- Kinderen gebruiken zelfspraak tijdens het uitvoeren van simpele opdrachten

Benodigheden

- 12 sets van 2 dezelfde stukjes Lego (uit 6166 box)
- 24 kleine bekers
- Theedoek
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 1)

Op school is het belangrijk om jezelf te kunnen reguleren om je te kunnen focussen op een taak. Om een taak goed te kunnen uitvoeren, moeten kinderen hun aandacht kunnen focussen op de taak en de instructies daarbij. Ze moeten ook de aandacht kunnen vasthouden totdat ze de taak hebben afgerond. In de eerste en tweede sessie ligt de focus op deze vaardigheden. Er wordt uitgelegd waarom het belangrijk is om goed op te letten, en kinderen gaan oefenen met het opletten met behulp van zelfspraak. Kinderen worden ook aangemoedigd om te blijven opletten wanneer hun klasgenoten aan de beurt zijn; een aspect dat van groot belang is in de klas.

In de tweede sessie moeten kinderen een Memory spel spelen. Er worden 12 paren van Lego-blokjes geselecteerd en onder verstopt onder kleine bekers. Degene die de meest paren vindt, wint.

De kinderen leren tijdens deze sessies om zelfspraak te gebruiken om hun aandacht te richten op de taak die zij moeten doen, te luisteren naar de instructies en op te letten en op te blijven letten tijdens het uitvoeren van de taak. Om dit te bereiken moet de therapeut o.a.:

- Het verwoorden van gedachten van kinderen stimuleren
- Uitleggen wat zelfspraak is
- Het gebruik van zelfspraak modelleren en aanmoedigen
- Kinderen aanmoedigen om naar de instructie te luisteren (waarbij zij de instructie moeten kunnen herhalen)
- Kinderen aanmoedigen om naar het Lego-materiaal te kijken en na te denken over wat ze moeten gaan doen.

Tijdens de sessies (alles sessies) is het van belang om kinderen te leren automatische impulsen te onderdrukken. Als een kind meteen in de lego-bak begint te graaien, praat met hem/haar en probeer het kind zelfspraak te laten gebruiken om zijn/haar impulsen te onderdrukken. Modelleer dat gedurende de training met behulp van zelfspraak. ('Oh ik wil meteen gaan spelen. Maar ik moet nog even wachten'). Wanneer er afleidingen zijn in de omgeving van het kind (iemand komt binnen), gebruik deze afleidingen dan ook om kinderen dit te laten oefenen.

Bij het stimuleren van zelfspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is in de training de bedoeling om kinderen hun eigen zelfspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelfspraak modelleert en de zelfspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. Een voorbeeld hiervan bij sessie 2 is de volgende:

Therapeut:	'Jij bent nu aan de beurt. Wat kun je tegen jezelf zeggen?'
Kind:	'Ik moet twee dezelfde blokjes zoeken.' (kind pakt twee kopjes op, blokjes zijn niet hetzelfde) 'Jammer'
Therapeut:	'Ja jammer. Wat kun je nu tegen jezelf zeggen om te onthouden waar de blokjes zijn?'
Kind:	'Het blauwe blok hier en het rode blokje hier.'
Therapeut:	'Heel goed gedaan' (beloon zelfspraak van kind)

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessie

‘De vorige keer hebben we geleerd hoe belangrijk het is om goed te kijken. En hoe belangrijk het is om goed te luisteren als een opdracht wordt uitgelegd. Jullie hebben ook geleerd wat zelfspraak is. Weten jullie dat nog? **(lok het antwoord uit)**

‘Want als je praat tegen jezelf kan dat helpen om te luisteren, te kijken en op te letten. Als je goed oplet, goed kijkt en luistert, dan kun je beter je werk doen in de klas. En beter samen spelen met anderen. En we hebben geoefend om zelfspraak te gebruiken tijdens het zoeken naar Lego-blokjes. Vandaag gaan we daarmee verder.’

2. Bespreek de sessie van vandaag

‘Vandaag gaan we nog een spel spelen. Tijdens het spel moeten we zelfspraak gebruiken om ons te helpen met kijken en luisteren. Zodat we goed opletten en het spel kunnen winnen.’

3. Introduceer het spel

(Leg het spel klaar, eerst de blokjes op de theedoek en dan de kopjes erop. Stel vragen aan kinderen wat het spel zou kunnen zijn. Gebruik conversational prompts).

‘Wat denken jullie wat we nu gaan doen? Met de lego en met de kopjes? Welk spel zouden we gaan spelen?’

4. Leg de regels van het spel uit

‘Dit spel heet Lego-paren. We doen het om de beurt. Als je aan de beurt bent mag je twee kopjes optillen. Als er onder de kopjes hetzelfde stukje Lego zit, mag je allebei de stukjes pakken. En voor je neer leggen. Dan heb je één punt. Als de stukjes niet hetzelfde zijn, dan moet je kopjes weer terug erop zetten. Als je de kopjes optilt gebruik je zelfspraak om te vertellen wat er onder zit. Als iemand anders aan de beurt is moet je goed kijken. En je gebruikt zelfspraak om te onthouden wat er onder zit. Degene die het meeste blokjes krijgt, wint! En gebruik steeds zelfspraak als je aan de beurt bent of als iemand anders aan de beurt is.’ **(controleer of kinderen de regels begrijpen).**

5. Leg uit/laat zien hoe zelfspraak gebruikt kan worden tijdens het spel

‘Om te helpen met zoeken en onthouden waar de Lego-blokjes liggen, moeten we goed opletten. Zelfspraak helpt om goed op te letten en te onthouden. Ik doe het voor.’

‘Ik ga twee kopjes optillen. De Lego-blokjes moeten hetzelfde zijn. Ik ga het proberen. Ik ga deze twee optillen.’ **(pak er twee vast en til ze op).** ‘Aha, een rode rechthoek en een blauw vierkantje’ Niet hetzelfde. Helaas. Maar goed onthouden wat hier en hier ligt. Hier ligt een rode rechthoek en hier een blauw vierkantje.’

Ook als je niet aan de beurt bent, mag je tegen jezelf praten. Om te onthouden waar de blokjes liggen. Probeer het maar. Ik ga weer twee kopjes optillen en jullie mogen tegen jezelf spreken om te onthouden waar de Lego-blokjes liggen. **(doe hetzelfde nog een keer, en moedig de leerlingen aan om mee te doen en beloon hen als ze meegedaan hebben.)**

6. Speel het spel met de kinderen

(Vraag na of kinderen het spel begrijpen. Motiveer hen om na te denken over strategieën om het spel te winnen)

‘Okay! We gaan beginnen, Om de beurt één poging. Denk er goed aan om tegen jezelf te praten. Zodat je goed oplet en weet waar de stukjes Lego liggen. Jij mag beginnen.’

(Doe zelf mee. Gebruik zelfspraak en moedig kinderen aan om zelfspraak te gebruiken. Ondersteun dit proces als kinderen het lastig vinden om zelfspraak te gebruiken. Speel het spel nogmaals als het snel afgelopen is, en er voldoende tijd over is.)

7. Samenvatten en afsluiten

‘Wat hebben we vandaag geleerd? **(Maak rondje en lok uit en sta stil bij de antwoorden over zelfspraak. Pak de Praat & Denk plaat, bijlage sessie 1)** ‘Ja, we hebben geleerd om tegen onszelf te praten als we goed moeten kijken en opletten. Dat kunnen jullie in de klas dus ook doen. Dat is de eerste stap. Kijken en luisteren. De eerste stap is op de duim. **Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelfspraak kunnen gebruiken.**

Sessie 3: Doorgaan met je werk - 1

Doelen

- Kinderen weten waarom zij afgeleid worden in de klas
- Kinderen kunnen zelfspraak gebruiken wanneer ze afgeleid worden
- Kinderen kunnen zelfspraak gebruiken om de aandacht vol te houden

Benodigheden

- Lego 5932 (huis), 5932 (auto helikopter, kat)
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 1)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 3)

Achtergrond sessie

In sessie 3 ligt de focus op het opletten en blijven opletten, met nadruk op het re-focussen van de aandacht wanneer een kind afgeleid is. Een kind kan de aandacht kwijtraken door factoren in het kind zelf (wegdromen, desinteresse, slecht begrip van de situatie) of door omgevingsfactoren (geluid in de klas, pratende klasgenoten). Wanneer kinderen in staat zijn om zich opnieuw te focussen, moeten ze ook leren om hun impulsen te onderdrukken, zodat zij hun aandacht niet richten op terugkerende afleidingen. Het is belangrijk voor het leren op school om de aandacht te kunnen (re-)focussen op het werk en de aandacht voor afleidingen te onderdrukken omdat het klaslokaal vol is met alledaagse afleidingen.

De kinderen leren tijdens deze sessies om zelspraak te gebruiken om hun aandacht te richten en te blijven richten op de taak die zij moeten doen. En daarnaast reacties op afleidingen in de omgeving te onderdrukken. Om dit te bereiken moet de therapeut o.a.:

- Kinderen leren waarom zij afgeleid worden in de klas
- Kinderen leren om zelspraak gebruiken wanneer ze afgeleid worden
- Kinderen leren om zelspraak gebruiken om de aandacht vol te houden

De kinderen gaan een Lego-bouwwerk maken in een ruimte waar het niet zo rustig is. Aan een tafel op de gang. Of in de personeelskamer. Dus zoek een ruimte die lawaaierig is en waar mensen in en uit lopen. In de sessie leren kinderen om zich te her-focussen op een taak wanneer zij afgeleid worden.

Bij het stimuleren van zelspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelspraak modelleert en de zelspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. Een voorbeeld hiervan bij sessie 3 is de volgende:

Therapeut:	'Kristen, je moet ook goed opletten als je niet aan de beurt bent.'
Kind:	'Maar Peter blijft niet zitten.'
Therapeut:	'Probeer daar niet op te letten.'
Kind:	'Maar hoe dan?'
Therapeut:	'Wat kun je tegen jezelf zeggen?'
Kind:	'Alleen kijken naar het werk'
Therapeut:	'Heel goed gedaan' (beloon zelspraak van kind)

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige twee sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk!* plaat van sessie 1)

'Ja, we hebben geleerd om tegen onszelf te praten als we goed moeten kijken en luisteren. Dat kunnen jullie in de klas dus ook doen. Dat is de eerste stap. Kijken en luisteren. Zodat we weten wat we moeten

doen. De eerste stap is op de duim.' **(blijf aan dit aspect werken, dus als kinderen niet goed kijken en luisteren.)**

2. Leg externe afleiding uit

'Soms is er heel veel herrie in de klas. Wie weet hoe dat dan komt?' **(laat de kinderen de vraag beantwoorden)**. 'Precies, je klasgenoten maken lawaai. Ze kletsen. Of lopen door de klas. De bel gaat. De juf legt een klasgenoot iets uit. Of er komt iemand de klas binnen.'

'En thuis? Is er thuis ook veel lawaai?' **(laat de kinderen de vraag beantwoorden)**. 'Precies! De tv staat aan, je broer schreeuwt. Er is vaak veel lawaai. Dat maakt het lastig om je te werk te blijven doen.'

3. Leg uit waar er vandaag gewerkt wordt

'Vorige week hebben we met de Lego gewerkt in een rustige kamer. Maar vandaag gaan we werken in een kamer die niet zo rustig is. Waar er soms lawaai is en waar mensen in en uit lopen.'

'Het is dan heel belangrijk dat je zelfspraak gebruikt om te kijken en te luisteren. Zodat je je aandacht op het werken met de Lego kunt houden. En door kunt blijven gaan met het werk dat je doet. Zodat je je werk afkrijgt.' Je kunt dan tegen jezelf zeggen '**Ik moet het werk afmaken. Niet op anderen letten**'.

4. Leg interne afleiding uit

'Soms is er geen lawaai in de klas. En dan is het toch lastig om je werk te doen. Dat komt niet door anderen, maar door jezelf. Je bent aan het dromen. Of aan het nadenken over iets anders. Of je kijkt naar andere mensen.'

'Ook dan hebben we zelfspraak nodig om ons werk af te krijgen. Om door te blijven gaan met wat je moet doen. Dus als je aan het dromen bent en niet luistert en kijkt naar wat je moet dan, dan heb je ook zelfspraak nodig. Dan vertel je tegen jezelf dat je op juiste weg moet blijven. Dan zeg je bijvoorbeeld tegen jezelf '**Kom op, door blijven gaan. Blijf doen wat je doet**'. Dat betekent dat we door moeten blijven werken totdat het werk klaar is. Dus vandaag gaan we leren om zelfspraak te gebruiken om op de juiste weg te blijven en het werk af te krijgen.' **(Pak de Praat en Denk! plaat)** 'Dus we gaan nu leren om zelfspraak te gebruiken om het werk af te maken. Dat is op de wijsvinger.'

5. Leg het werk uit

‘Nu kunnen we beginnen. Laten we eens gaan kijken naar de plaatjes (**laat de bouwtekening zien**). Wat gaan we maken?’ (**Lok de antwoorden uit**). ‘Ja, eerst gaan we samen een **xxx** maken.

‘Wat moeten we eerst doen? Ja, we moeten goed naar het plaatje kijken. Hoe weten we hoe we moeten bouwen?’ (**Lok antwoord uit om te kijken naar de bouwtekeningen.**)

‘Ja, we doen het stap voor stap. En we kijken steeds naar de bouwtekening waarop staat hoe we het moeten bouwen. De instructie. Dus stap voor stap. Dat gaat we zo om de beurt doen. Dus eerst doe jij de eerste stap (**wijs aan**) en dan ga jij verder met de tweede stap (**wijs aan**). En zo gaan we steeds verder. Ik doe ook mee.

Als je niet aan de beurt bent, moet je ook goed blijven opletten. Want als je aan de beurt bent, moet je nog steeds weten wat de volgende stap is. Welke blokje je daarna moet gaan pakken en waar dat blokje op moet. En we gebruiken zelspraak om te onthouden wat we moeten doen.’

6. Laat zelspraak zien

‘Om het beter te doen, gebruiken we zelspraak. Hardop. Ik doe het voor.’ (**Demonstreer de eerste stap waarbij je zelspraak gebruikt**). ‘Okay we gaan een maken. Wat heb ik nu nodig? Dit stukje. Dat moet hier. Wat is dat ook al weer? Even kijken (**naar bouwtekening**). Nu het onderste stukje.’

7. Kinderen gaan samen bouwen

(Geef de kinderen om-en-om de beurt. Elke keer 1 stapje van de bouwtekening. Begeleid iedere stap. Leer hen om zelspraak te gebruiken om te zeggen wat ze gaan bouwen, wat ze nu nodig hebben en waar ze het blokje moeten neerzetten. Stimuleer hen ook om naar de bouwtekening te kijken en de stappen te volgen. Stimuleer tijdens het gehele proces zelspraak).

8. Zorg ervoor dat de andere kinderen blijven opletten

(wanneer een kind niet oplet als een ander kind aan de beurt is, onderbreek de beurt en breng zijn/haar aandacht terug naar het spel bijvoorbeeld door te vragen. ‘**Wat moet je nu tegen jezelf zeggen om te doen?**’ ‘**Wat kun je tegen jezelf zeggen als je niet oplet?**’ Stimuleer het kind om tegen zichzelf te zeggen dat hij/zij moet blijven opletten als een ander aan de beurt is.)

9. Moedig kinderen aan om hun beurt zelf te doen

(Wanneer een kind aan de beurt is om verder te bouwen, moedig het kind dan aan om zelspraak te gebruiken, de beurt zelf te doen en de beurt af te maken (maak motiverende opmerkingen en stel leidende vragen)).

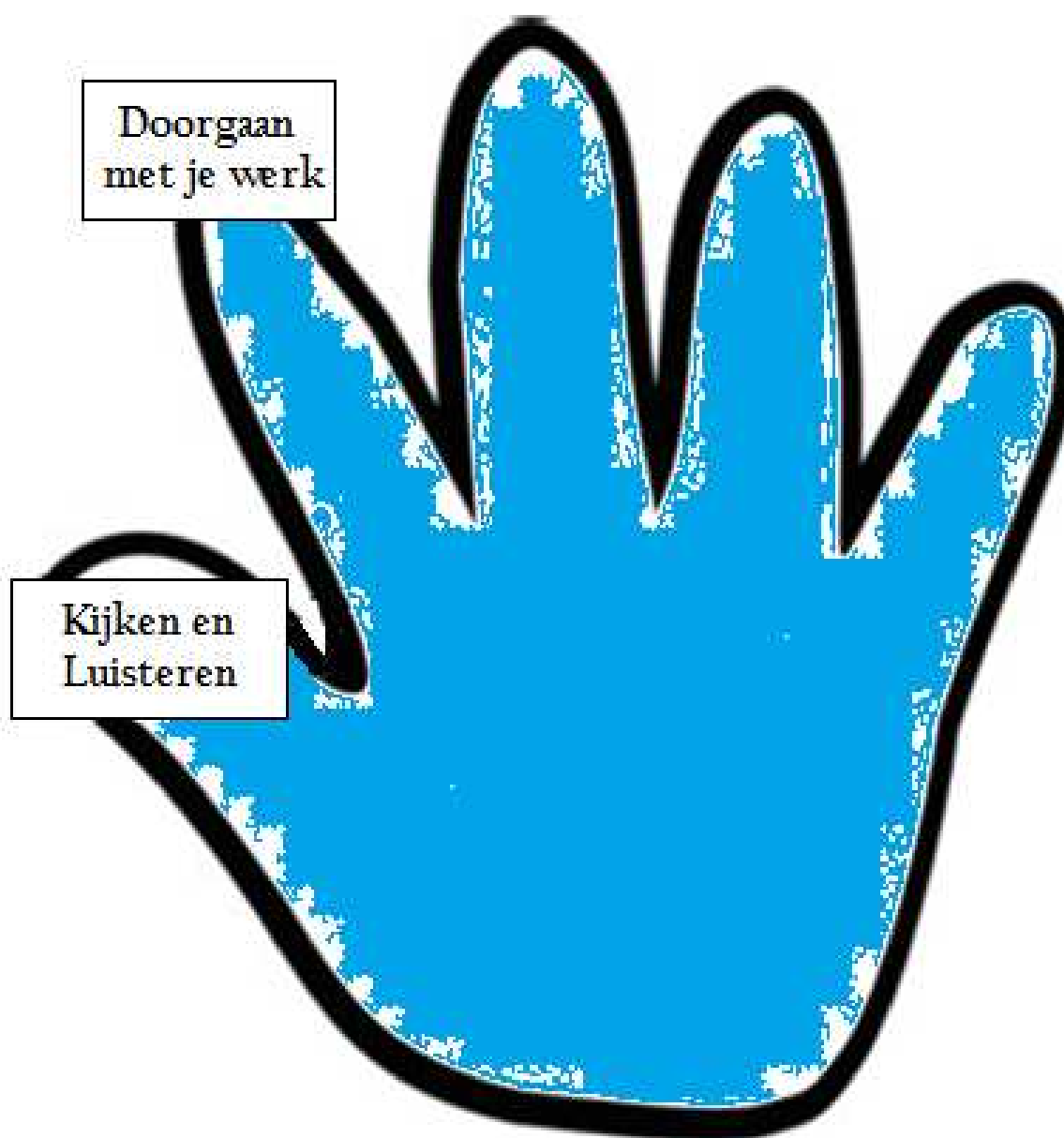
10. Kinderen gaan nu zelf bouwen

'Nu gaan jullie het zelf doen' (deel de bouwtekeningen uit van kleine objecten. Moedig kinderen aan om zelspraak te gebruiken tijdens het bouwen van het object. Als kinderen afhaken bij de taak, moedig ze aan om zelspraak te gebruiken om de taak af te maken. 'Oh, je let niet goed op. Wat kun je tegen jezelf zeggen?' 'Ik moet het werk afmaken. Niet op anderen letten'.)

11. Samenvatten en afsluiten

Pak de *Praat en Denk! plaat* van sessie 3. Vertel aan de kinderen dat het belangrijk is om zelspraak te gebruiken tijdens het kijken en luisteren naar de uitleg en tijdens het 'blijven doorgaan' met de taak. Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelspraak kunnen gebruiken. Laat de kinderen nog een paar minuten met de lego spelen.

Sessie 4: Doorgaan met je werk - 2

Doelen

- Kinderen weten waarom zij afgeleid worden in de klas
- Kinderen kunnen zelfspraak gebruiken wanneer ze afgeleid worden
- Kinderen kunnen zelfspraak gebruiken om de aandacht vol te houden

Benodigheden

- Lego 5932 (huis), 5932 (auto helikopter, kat), ieder kind krijgt andere bouwtekening dan in sessie 3
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 3)

Achtergrond sessie

In sessie 4 blijft de focus op het opletten en blijven opletten, met nadruk op het re-focussen van de aandacht wanneer een kind afgeleid is. Net zoals in sessie 3. Een kind kan de aandacht kwijtraken door factoren in het kind zelf (wegdromen, desinteresse, slecht begrip van de situatie) of door omgevingsfactoren (geluid in de klas, pratende klasgenoten). Wanneer kinderen in staat zijn om zich opnieuw te focussen, moeten ze ook leren om hun impulsen te onderdrukken, zodat zij hun aandacht niet richten op terugkerende afleidingen. Het is belangrijk voor het leren op school om de aandacht te kunnen (re-)focussen op het werk en de aandacht voor afleidingen te onderdrukken omdat het klaslokaal vol is met alledaagse afleidingen.

De kinderen leren tijdens deze sessies om zelfspraak te gebruiken om hun aandacht te richten en te blijven richten op de taak die zij moeten doen. En daarnaast reacties op afleidingen in de omgeving te onderdrukken. Om dit te bereiken moet de therapeut o.a.:

- Kinderen leren waarom zij afgeleid worden in de klas
- Kinderen leren om zelfspraak gebruiken wanneer ze afgeleid worden
- Kinderen leren om zelfspraak gebruiken om de aandacht vol te houden

De kinderen gaan een Lego-bouwwerk maken in een ruimte waar het niet zo rustig is. Aan een tafel op de gang. Of in de personeelskamer. Dus zoek een ruimte die lawaaierig is en waar mensen in en uit lopen. In de sessie leren kinderen om zich te her-focussen op een taak wanneer zij afgeleid worden.

Bij het stimuleren van zelfspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelfspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelfspraak modelleert en de zelfspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. Een voorbeeld hiervan bij sessie 4 is de volgende:

Therapeut:	'Louise, jij bent aan de beurt. Was je aan het opletten?'
Kind:	'Maar het is zo druk hier.'
Therapeut:	'Wat kun je tegen jezelf zeggen? Om daar geen last van te hebben?'
Kind:	' Niet naar anderen kijken. Alleen naar mijn werkje. '
Therapeut:	'Heel goed gedaan' (beloon zelfspraak van kind)

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige twee sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de **Praat en Denk!** plaat van sessie 3)

'Ja, we hebben geleerd om tegen onszelf te praten als we goed moeten kijken en luisteren. Dat kunnen jullie in de klas dus ook doen. Dat is de eerste stap. Kijken en luisteren. Zodat we weten wat we moeten doen. De eerste stap is op de duim.' De tweede stap is blijven doorgaan met je werk. Soms is er heel

veel lawaai in de klas. Je klasgenoten maken lawaai. Ze kletsen. Of lopen door de klas. De bel gaat. De juf legt een klasgenoot iets uit. Er komt iemand de klas binnen.'

'Vorige week hebben we met de Lego gewerkt in een kamer die niet zo rustig is.' We hebben geleerd dat je je zelfspraak kunt gebruiken om te kijken en te luisteren. En om door te blijven gaan. Zodat je je aandacht op het werken met de Lego kunt houden. En door kunt blijven gaan met het werk dat je doet. Zodat je je werk afkrijgt.' Je kunt dan tegen jezelf zeggen '**Niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!**'.

'Soms is er geen lawaai in de klas. En dan is het toch lastig om je werk te doen. Dat komt niet door anderen, maar door jezelf. Je bent dan aan het dromen of aan het nadenken over iets anders. Of je kijkt naar andere mensen.' Ook dan heb je zelfspraak nodig om je werk af te krijgen. Om door te blijven gaan met wat je moet doen. Dan vertel je tegen jezelf dat je op juiste weg moet blijven. Dan zeg je bijvoorbeeld tegen jezelf '**Ik moet opletten en mijn werk afmaken**'. Dus vandaag gaan we verder leren om zelfspraak te gebruiken om op de juiste weg te blijven en het werk af te krijgen.' Om door te blijven gaan. Dat is op de wijsvinger.'

2. Leg het werk uit

'Nu kunnen we beginnen. Laten we eens gaan kijken naar de plaatjes (**laat de bouwtekening zien**). Wat gaan we maken?' (**Lok de antwoorden uit**). 'Ja, eerst gaan we samen een **xxx** maken.'

'Wat moeten we eerst doen? Ja, we moeten goed naar het plaatje kijken. Hoe weten we hoe we moeten bouwen?' (**Lok antwoord uit om te kijken naar de bouwtekeningen.**)

'Ja, we doen het stap voor stap. En we kijken steeds naar de bouwtekening waarop staat hoe we het moeten bouwen. De instructie. Dus stap voor stap. Dat gaat we zo om de beurt doen. Dus eerst doe jij de eerste stap (**wijs aan**) en dan ga jij verder met de tweede stap (**wijs aan**). En zo gaan we steeds verder. Ik doe ook mee.'

Als je niet aan de beurt bent, moet je ook goed blijven opletten. Want als je aan de beurt bent, moet je nog steeds weten wat de volgende stap is. Welke blokje je daarna moet gaan pakken en waar dat blokje op moet. En we gebruiken zelfspraak om te onthouden wat we moeten doen.'

3. Laat zelfspraak zien

‘Om het beter te doen, gebruiken we zelfspraak. Hardop. Ik doe het voor.’ (Demonstreer de eerste stap waarbij je zelfspraak gebruikt). ‘Okay we gaan een maken. Wat heb ik nu nodig? Dit stukje. Dat moet hier. Wat is dat ook al weer? Even kijken (naar bouwtekening). Nu het onderste stukje.’

4. Kinderen gaan samen bouwen

(Geef de kinderen om-en-om de beurt. Elke keer 1 stapje van de bouwtekening. Begeleid iedere stap. Leer hen om zelfspraak te gebruiken om te zeggen wat ze gaan bouwen, wat ze nu nodig hebben en waar ze het blokje moeten neerzetten. Stimuleer hen ook om naar de bouwtekening te kijken en de stappen te volgen. Stimuleer tijdens het gehele proces zelfspraak).

5. Zorg ervoor dat de andere kinderen blijven opletten

(Wanneer een kind niet oplet als een ander kind aan de beurt is, onderbreek de beurt en breng zijn/haar aandacht terug naar het spel bijvoorbeeld door te vragen. ‘Wat moet je nu tegen jezelf zeggen om te doen?’ ‘Wat kun je tegen jezelf zeggen als je niet oplet?’ Stimuleer het kind om tegen zichzelf te zeggen dat hij/zij moet blijven opletten als een ander aan de beurt is.)

6. Moedig kinderen aan om hun beurt zelf te doen

(wanneer een kind aan de beurt is om verder te bouwen, moedig het kind dan aan om zelfspraak te gebruiken, de beurt zelf te doen en de beurt af te maken (maak motiverende opmerkingen en stel leidende vragen)).

7. Kinderen gaan nu zelf bouwen

‘Nu gaan jullie het zelf doen’ (deel de bouwtekeningen uit van kleine objecten. Moedig kinderen aan om zelfspraak te gebruiken tijdens het bouwen van het object. Als kinderen afhaken bij de taak, moedig ze aan om zelfspraak te gebruiken om de taak af te maken. ‘Oh, je let niet goed op. Wat kun je tegen jezelf zeggen ‘Ik moet het werk afmaken. Niet op anderen letten’.’)

8. Samenvatten en afsluiten

Pak de *Praat en Denk! plaat* van sessie 3. Vertel aan de kinderen dat het belangrijk is om zelspraak te gebruiken tijdens het kijken en luisteren naar de uitleg en tijdens het 'blijven doorgaan' met de taak. Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelspraak kunnen gebruiken. Laat de kinderen nog een paar minuten met de lego spelen.

Sessie 5: Een plan maken en uitvoeren- 1

Doelen

- Kinderen gebruiken zelfspraak tijdens het plannen van een opdracht (een bouwtaak)

Benodigheden

- Lego 6166 Auto, Helikopter, Garage, 4628 (Huis)
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 3)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 5)

Achtergrond sessie

In deze sessie ligt de focus op het gebruiken van zelfspraak voor planning. Taal is essentieel om te kunnen plannen en probleem oplossen. In deze sessie wordt het gebruik van zelfspraak tijdens het plannen gestimuleerd. Kinderen worden aangemoedigd om tijdens de bouwtaak een gedachtegang vast te houden om het doel te bereiken. Kinderen moeten tijdens de sessie zichzelf steeds vertellen wat ze moeten doen. Ze worden door de therapeut aangemoedigd (met lof en stickers). De therapeut moet daarbij sensitief zijn; dat wil ook zeggen dat zij suggestieve vragen en verbale aanwijzingen moeten geven wanneer de taak te moeilijk wordt.

De kinderen leren in deze sessie zelfspraak te gebruiken tijdens het plannen van een opdracht (een bouwtaak). Om dit te bereiken moet de therapeut ervoor zorgen dat:

- Kinderen zelfspraak gebruiken tijdens het plannen
- Ondersteunen van zelfspraak door suggestieve vragen en aanwijzingen te geven

- De taak voor het kind moeilijk genoeg is of zelfspraak te eliciteren
- Kinderen vooruit plannen en een gedachtegang vasthouden voor hun Lego-opdracht.
- Kinderen aanmoedigen om zelfspraak te gebruiken om de aandacht te richten op het werk en vast te houden.

Bij het stimuleren van zelfspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelfspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelfspraak modelleert en de zelfspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. In de vijfde sessie maken kinderen allerlei Lego-bouwwerken.

Tijdens de sessies moeten kinderen zelfspraak gebruiken bij zowel het maken als het uitvoeren van het plan.

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige vier sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk! plaat van sessie 3*)

'Wat hebben we geleerd in de vorige sessies? (**Lok antwoorden uit**). Ja, we hebben twee stappen genomen. De eerste stap is 'goed kijken en luisteren'. Dat is belangrijk om te begrijpen wat je moet gaan doen. En zelfspraak kan ons daarbij helpen. Je kunt bijvoorbeeld tegen jezelf zeggen; 'Ik moet goed opletten nu! Om te weten wat ik straks moet doen'. De tweede stap is 'blijven doorgaan'. En je niet af laten leiden door anderen. Zelfspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf 'Ik moet niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!' Dat blijven we vandaag oefenen.

2. Leg doel uit van de sessie

'Vandaag gaan we ook iets nieuws leren. Wanneer we iets bouwen, moeten we weten welke stappen we moeten nemen. Je moet eerst weten wat je als eerste doet. Daarna wat je daarna doet. Dat noemen we een plan. Voordat je begint, moet je altijd eerst een plan hebben. Je moeten weten hoe je het gaat aanpakken. Voor het werk vandaag heb je bijvoorbeeld eerst een bouwtekening nodig. En je moet alle legoblokjes hebben die je nodig hebt. Bij het maken van een plan kun je zelfspraak gebruiken.

Bijvoorbeeld: 'Hmm. Eerst de bouwtekening bekijken. Dan weet ik wat ik straks steeds wat ik moet doen. En dan de blokjes zoeken. Dan pas beginnen.'

En dan ga je het plan uitvoeren. Ook tijdens het uitvoeren van het plan kunnen we zelfspraak gebruiken om tegen jezelf te zeggen wat je aan het doen bent, bijvoorbeeld 'Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje'. Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent. En als je afgeleid wordt of vergeet wat je moest doen, dan kun je aan jezelf vragen 'Wat was ik aan het doen?', 'Wat moet ik nu doen?' zodat je weer weet wat je moet doen totdat je klaar bent. Zeg tegen jezelf wat je moet doen bij elke stap die je doet.'

3. Leg het werk uit

'Wie weet wat we vandaag gaan doen? Ja, we gaan een auto, helikopter, garage en huis bouwen. Eerst gaan we samen een auto bouwen.' (start nu een discussie over hoe we dat moeten aanpakken). 'Daarna gaan jullie zelf bouwen. Dus, wat hebben we nodig om dit te bouwen?' (lok het antwoord bouwtekeningen). 'En wat heb je verder nodig' (de blokjes) 'En hoe gaan we het bouwen?' ('om de beurt uit'). 'Ik doe ook weer mee!'

4. Laat zelfspraak zien

'Okay, de eerste stap op de bouwtekening. Ik moet dit gele blokje hebben. En dat blokje moet ik op het blauwe blokje zetten. Dat gaat zo!'

5. Kinderen gaan samen bouwen

(Geef de kinderen om-en-om de beurt bij het bouwen van de auto. Ieder kind moet de benoemen welke stap hij/zij gaat nemen en wat bij deze stap de bedoeling is. Ondersteun het gebruik van zelfspraak).

6. Zorg ervoor dat de andere kinderen blijven opletten

(wanneer een kind niet oplet als een ander kind aan de beurt is, onderbreek de beurt en breng zijn/haar aandacht terug naar het spel bijvoorbeeld door te vragen. Wanneer een kind afgeleid wordt, onderbreek en vraag aan het kind wat hij/zij tegen zichzelf kan zeggen om niet afgeleid te zijn).

7. Kinderen gaan nu zelf bouwen

‘Nu gaan jullie zelf bouwen.’ (Deel de bouwtekeningen uit van kleine objecten.) ‘Voordat je begint moet je eerst een plan maken. Zeg tegen jezelf wat je nodig hebt. En ga het plan dan uitvoeren. Zeg dan steeds tegen jezelf wat je moet doen. (‘Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje.’) Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent. En als je afgeleid wordt of vergeet wat je moest doen, dan kun je aan jezelf vragen ‘Wat was ik aan het doen?’, ‘Wat moet ik nu doen?’

(Kinderen gaan zelf tegelijkertijd bouwen. Ondersteun en stimuleer het gebruik van zelfspraak voor het maken en uitvoeren van het plan. Stimuleer kinderen ook om zelfspraak te gebruiken als ze niet goed kijken of afgeleid raken (de doelen uit de eerste vier sessies.))

8. Samenvatten en afsluiten

Pak de *Praat en Denk! plaat* van sessie 5. Vertel aan de kinderen dat het belangrijk is om zelfspraak te gebruiken tijdens het ‘kijken en luisteren naar de uitleg’ en tijdens het ‘blijven doorgaan’ met de taak (de eerste twee stappen). Vertel daarna dat zelfspraak je helpt om een plan te maken en het plan uit te voeren.

Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelfspraak kunnen gebruiken. Als je je tas thuis inpakt, kun je zelfspraak gebruiken om zeker te weten dat je alles inpakt wat nodig is. Laat de kinderen nog een paar minuten met de lego spelen.

Sessie 6: Een plan maken en uitvoeren - 2

Doelen

- Kinderen gebruiken zelfspraak tijdens het plannen van een opdracht (een bouwtaak)

Benodigheden

- Lego 6166 Auto, Helikopter, Garage), 4628 (Huis), ieder kind krijgt andere opdracht dan in sessie 5
- Stickers
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 5)

Achtergrond sessie

In deze sessie ligt de focus op het gebruiken van zelfspraak voor planning. Taal is essentieel om te kunnen plannen en probleem oplossen. In deze sessie wordt het gebruik van zelfspraak tijdens het plannen gestimuleerd. Kinderen worden aangemoedigd om tijdens de bouwtaak een gedachtegang vast te houden om het doel te bereiken. Kinderen moeten tijdens de sessie zichzelf steeds vertellen wat ze moeten doen. Ze worden door de therapeut aangemoedigd (met lof en stickers). De therapeut moet daarbij sensitief zijn; dat wil ook zeggen dat zij suggestieve vragen en verbale aanwijzingen moeten geven wanneer de taak te moeilijk wordt.

De kinderen leren in deze sessie zelfspraak te gebruiken tijdens het plannen van een opdracht (een bouwtaak). Om dit te bereiken moet de therapeut ervoor zorgen dat:

- Kinderen zelfspraak gebruiken tijdens het plannen
- Ondersteunen van zelfspraak door suggestieve vragen en aanwijzingen te geven
- De taak voor het kind moeilijk genoeg is of zelfspraak te eliceren

- Kinderen vooruit plannen en een gedachtegang vasthouden voor hun Lego-opdracht.
- Kinderen aanmoedigen om zelspraak te gebruiken om de aandacht te richten op het werk en vast te houden.

Bij het stimuleren van zelspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelspraak modelleert en de zelspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen. In de vijfde sessie maken kinderen allerlei Lego-bouwwerken.

Tijdens de sessies moeten kinderen zelspraak gebruiken bij zowel het maken als het uitvoeren van het plan.

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige vijf sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk! plaat van sessie 5*)

'Wat hebben we geleerd in de vorige sessies? (**Lok antwoorden uit**). Ja, we hebben twee stappen genomen. De eerste stap is 'goed kijken en luisteren'. Dat is belangrijk om te begrijpen wat je moet gaan doen. En zelspraak kan ons daarbij helpen. Je kunt bijvoorbeeld tegen jezelf zeggen; 'Ik moet goed opletten nu! Om te weten wat ik straks moet doen'. De tweede stap is 'blijven doorgaan'. En je niet af laten leiden door anderen. Zelspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf 'Ik moet niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!'. (**blijf aan deze aspecten werken**)

De derde stap is plannen. Wanneer we iets bouwen, moeten we weten welke stappen we moeten nemen. Je moet eerst weten wat je als eerste doet. Daarna wat je daarna doet. Dat noemen we een plan. Voordat je begint, moet je altijd eerst een plan hebben. Je moeten weten hoe je het gaat aanpakken. Voor het werk vandaag heb je bijvoorbeeld eerst een bouwtekening nodig. En je moet alle legoblokjes hebben die je nodig hebt. Bij het maken van een plan kun je zelspraak gebruiken. Bijvoorbeeld: 'Hmm. Eerst de bouwtekening bekijken. Dan weet ik wat ik straks steeds wat ik moet doen. En dan de blokjes zoeken. Dan pas beginnen.'

En dan ga je het plan uitvoeren. Ook tijdens het uitvoeren van het plan kunnen we zelfspraak gebruiken om tegen jezelf te zeggen wat je aan het doen bent, bijvoorbeeld ‘Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje’. Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent. En als je afgeleid wordt of vergeet wat je moest doen, dan kun je aan jezelf vragen ‘Wat was ik aan het doen?’, ‘Wat moet ik nu doen?’ zodat je weer weet wat je moet doen totdat je klaar bent. Zeg tegen jezelf wat je moet doen bij elke stap die je doet.’

2. Leg het werk uit

‘Wie weet wat we vandaag gaan doen? Hetzelfde als vorige week. Maar we gaan het niet eerst samen doen. Jullie doen het meteen zelf. Zorg ervoor dat je eerst een plan maakt. En gebruik daarvoor zelfspraak. Voer daarna het plan uit. Gebruik dan ook steeds zelfspraak. En laat je niet afleiden door anderen. (De kinderen beginnen. Stimuleer het gebruik van zelfspraak. Wanneer er voldoende tijd is, doe je de oefening 2 keer.)

3. Samenvatten en afsluiten

Pak de *Praat en Denk! plaat* van sessie 5. Vertel aan de kinderen dat het belangrijk is om zelfspraak te gebruiken tijdens het kijken en luisteren naar de uitleg en tijdens het ‘blijven doorgaan’ met de taak (de eerste twee stappen). Vertel daarna dat zelfspraak je helpt om een plan te maken en het plan uit te voeren.

Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelfspraak kunnen gebruiken. Als je te huis inpakt, kun je zelfspraak gebruiken om zeker te weten dat je alles inpakt wat nodig is. Laat de kinderen nog een paar minuten met de lego spelen.

Sessie 7: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 1

Doelen

- Kinderen gebruiken zelfspraak voor planning en probleem oplossen in uitdagende situaties.
- Kinderen kunnen uitdagingen identificeren en hulp/ondersteuning vragen wanneer dat nodig is.

Benodigheden

- Lego 5932 (Helikopter), 6166 (Helikopter) Auto, Helikopter, Garage), 4628 (Huis)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 5)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 7)

Achtergrond sessie

Deze sessie is een vervolg op de sessie van vorige week. In deze sessie ligt de focus wederom op het gebruiken van zelfspraak voor planning. De taken die nu gekozen worden voor de kinderen zijn nog uitdagender dan de taken uit de vorige sessies. Dit is bedoeld om meer zelfspraak uit te lokken en om meer situaties te creëren waarin kinderen gestimuleerd kunnen worden om zelfspraak te gebruiken.

Het doel van deze sessies is ook om kinderen hun uitdaging te laten identificeren en te beschrijven, om hulp te vragen wanneer de uitdaging te groot is en zelfspraak te gebruiken om de uitdaging aan te gaan. De therapeut helpt hen daarbij en moedigt kinderen aan om terug te kijken naar de stappen die hij/zij al genomen heeft en verder te kijken naar het grotere geheel. Een aandachtspunt daarbij voor kinderen met TOS is hen te leren om om hulp te vragen in plaats van te lang alleen stil te staan bij het probleem om uiteindelijk op te geven.

Om dit te bereiken moet de therapeut:

- kinderen aanmoedigen om zelspraak te gebruiken wanneer taken ingewikkelder worden.
- ervoor zorgen dat kinderen zelfstandig bouwen wanneer zij dat kunnen en alleen suggestieve vragen stellen wanneer zij problemen hebben.
- ervoor zorgen dat kinderen zelspraak gebruiken om op te letten, om hun aandacht te blijven richten op hun werk, en hun aandacht te her-focussen op het werk wanneer zij afgeleid zijn.

Bij het stimuleren van zelspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelspraak modelleert en de zelspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen.

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk! plaat van sessie 5*)

'Wat hebben we tot nu toe geleerd? (**Lok antwoorden uit**). Ja, we hebben drie stappen genomen. De eerste stap is opletten, 'goed kijken en luisteren'. Dat is belangrijk om te begrijpen wat je moet gaan doen. En zelspraak kan je daarbij helpen. Je kunt bijvoorbeeld tegen jezelf zeggen; 'Ik moet goed opletten nu! Om te weten wat ik straks moet doen'. De tweede stap is 'blijven doorgaan'. En je niet af laten leiden door anderen. Het is heel belangrijk om je werk af te maken. Zelspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf 'Ik moet niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!' De derde stap is plannen. Voordat je gaat beginnen moet je een plan maken. Zelspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf wat je nodig hebt om te kunnen beginnen. En zelspraak helpt ook bij het uitvoeren van een plan. Bijvoorbeeld 'Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje'. Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent. En als je afgeleid wordt of vergeet wat je moest doen, dan kun je aan jezelf vragen 'Wat was ik aan het doen?', 'Wat moet ik nu doen?' zodat je weer weet wat je moet doen totdat je klaar bent. Zeg tegen jezelf wat je moet doen bij elke stap die je doet.' (**blijf aan deze aspecten werken**)

2. Leg het werk uit

‘Vandaag gaan we verder met het plannen met de Lego. Ik heb vandaag Lego meegebracht die moeilijker is. We moeten dus een plan maken en ons goed aan het plan houden. Wie weet nog wat een plan is.’ **(lok antwoorden van de kinderen uit)**. ‘Ja, als we iets gaan bouwen of een project gaan doen, dan moeten we weten wat we eerst gaan doen; dan hebben we een plan nodig. ‘En wanneer we ons werk doen, moeten we zelfspraak gebruiken om onszelf te vertellen wat we moeten doen. Zodat we ons werk kunnen doen totdat het af is.

Als onze Lego-werkjes moeilijk worden, en we weten het niet meer precies, moeten we het probleem oplossen. Je kunt dan bijvoorbeeld kijken of je de vorige stappen wel goed genomen hebt. Of kijken naar wat je precies moet gaan bouwen. Zelfspraak kan je daarbij helpen. Zeg tegen jezelf ‘**De stap is lastig. Laat ik eerst eens kijken naar de vorige stap. Heb ik die goed gedaan. Oh nee, dat blokje moest hier!**’. En als je er niet uitkomt, dan mag je mij om hulp vragen.

3. Moedig zelfspraak aan.

‘Okay, laten we eens gaan kijken wat we hier hebben. Wie weet wat we gaan doen? Ja, we gaan eerst samen een x bouwen. **(bediscussier met de kinderen hoe je dit kunt gaan bouwen)**.

‘Dus we moeten een x gaan maken’ Wat hebben we nodig? **(lok uit dat de bouwtekeningen nodig zijn)**. ‘Wat hebben we nog meer nodig?’ **(stimuleer de kinderen om erover te discussieren welke stukjes ze nodig hebben en om een plan te maken hoe zij het object gaan bouwen.)**

4. Kinderen gaan samen bouwen

De testleider neemt de eerste beurt. Demonstreer het gebruik van zelfspraak tijdens het bouwen met de kinderen wanneer het lastiger wordt. ‘Dit ziet er moeilijk uit. Misschien moet ik nog eens naar de tekening kijken op een andere manier. Hmmm... Dit hier.... Ik heb een blauwe nodig. Dit is moeilijk. Oh, niet goed, denk ik’.

Vervolgens zijn de kinderen om-en-om aan de beurt. Stel suggestieve vragen zoals ‘Wat is het volgende? Wat is de volgende stap?’

Vraag kinderen of ze hulp nodig hebben wanneer ze vastgelopen zijn. 'Zit je vast? Weet je niet meer wat je moet doen? En wat kun je dan doen? Ja, je kunt terugkijken naar de vorige stap. Of om hulp vragen.'

Het is belangrijk dat kinderen hun prestaties zelf opmerken en hen te leren zich zelf te prijzen. 'Goed gedaan! Helemaal klaar! Je had een goed plan. Je kunt dit ook tegen jezelf zeggen.' Demonstreer zelflof 'Ja! Ik heb het goed gedaan!'

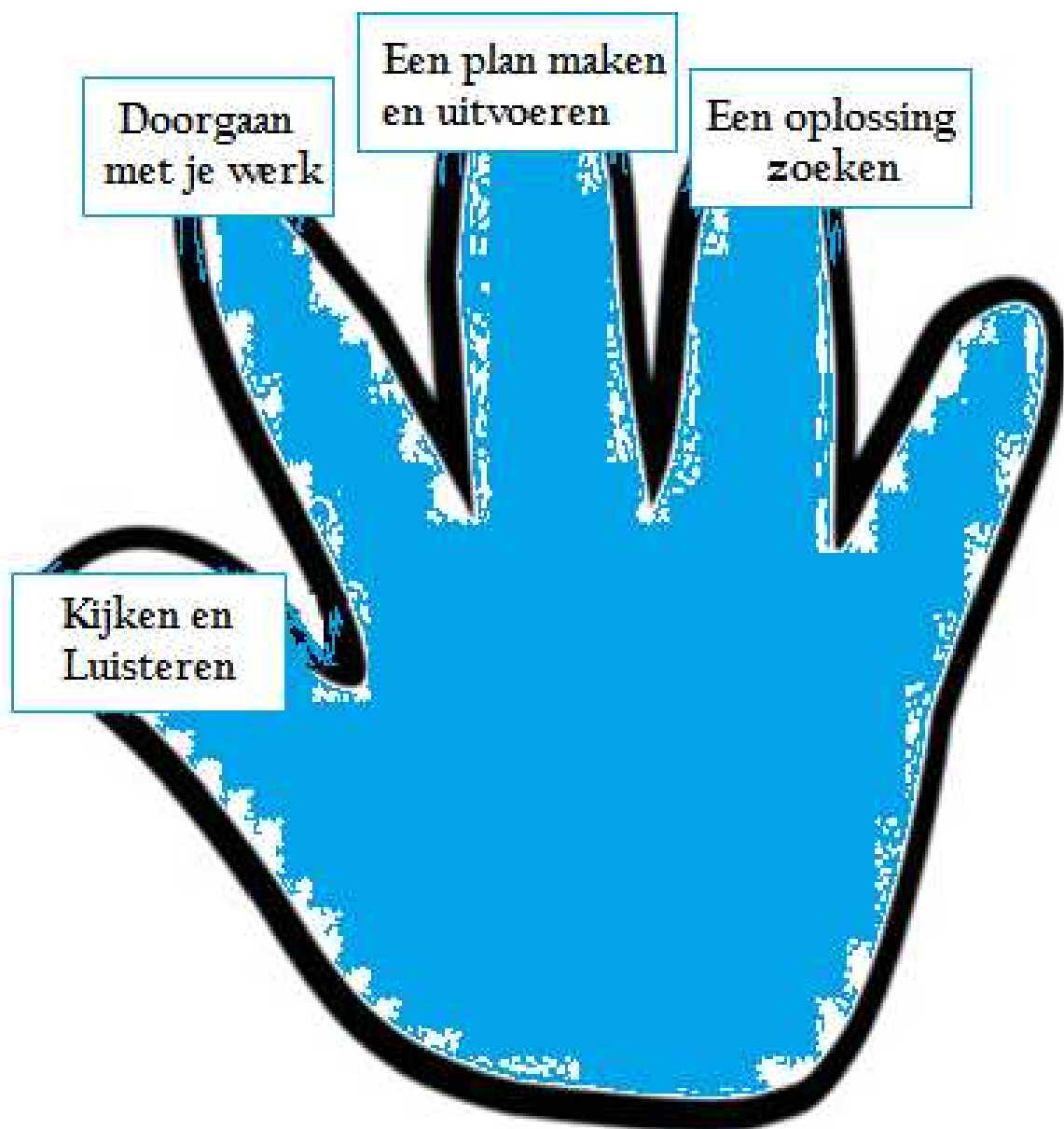
5. Kinderen gaan zelf bouwen

'Nu gaan jullie het zelf doen! Zorg eerst dat je een plan hebt. En gebruik zelspraak bij het maken en het uitvoeren van het plan.' Deel de bouwtekeningen uit aan de kinderen. Geef aan dat zij eerst een plan moeten maken (bijvoorbeeld, de bouwtekening bekijken, de legostukjes verzamelen) en moedig hen aan om steeds zelspraak te gebruiken tijdens het maken en uitvoeren van het plan.

Stel vragen wanneer kinderen vastlopen. Geef aan dat ze terug kunnen kijken naar de laatste stap. En kunnen kijken naar wat ze uiteindelijk gaan bouwen. Moedig hen aan om zichzelf te complimenteren na de afronding van een taak.

6. Vat de sessie samen

Bespreek aan het einde van de sessie de problemen die kinderen tegen zijn gekomen bij het bouwen. Bespreek de stappen die zij daarbij kunnen nemen om het probleem op te lossen. Zoals, één of meerdere stappen teruggaan, kijken naar de volgende stappen en om hulp vragen. Bespreek vergelijkbare situaties thuis (met werkjes of tijdens het zelfstandig werken). Neem nog alles wat ze geleerd hebben in deze en de voorafgaande sessies door aan de hand van de illustratie van sessie 7. Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelspraak kunnen gebruiken.

Sessie 8: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 2

Doelen

- Kinderen gebruiken zelfspraak voor planning en probleem oplossen in uitdagende situaties.
- Kinderen kunnen uitdagingen identificeren en hulp/ondersteuning vragen wanneer dat nodig is.

Benodigheden

- Lego 5932 (Helikopter), 6166 (Helikopter) Auto, Helikopter, Garage), 4628 (Huis)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 7)

Achtergrond sessie

Deze sessie is een vervolg op de sessie van vorige week. In deze sessie ligt de focus wederom op het gebruiken van zelfspraak voor planning. De taken die nu gekozen worden voor de kinderen zijn uitdagend. Dit is bedoeld om meer zelfspraak uit te lokken en om meer situaties te creëren waarin kinderen gestimuleerd kunnen worden om zelfspraak te gebruiken.

Het doel van deze sessies is ook om kinderen hun uitdaging te laten identificeren en te beschrijven, om hulp te vragen wanneer de uitdaging te groot is en zelfspraak te gebruiken om de uitdaging aan te gaan. De therapeut helpt hen daarbij en moedigt kinderen aan om terug te kijken naar de stappen die hij/zij al genomen heeft en verder te kijken naar het grotere geheel. Een aandachtspunt daarbij voor kinderen met TOS is hen te leren om om hulp te vragen in plaats van te lang alleen stil te staan bij het probleem om uiteindelijk op te geven.

goed gedaan. Oh nee, dat blokje moest hier!'. En als je er niet uitkomt, dan mag je om hulp vragen. En als je klaar bent met bouwen, dan zeg je tegen jezelf dat je het goed gedaan hebt!

2. Leg het werk uit

'Ik heb vandaag weer Lego meegebracht die moeilijk is. We moeten dus een plan maken en ons goed aan het plan houden. Wie weet nog wat een plan is.' (lok antwoorden van de kinderen uit). 'Ja, als we iets gaan bouwen of een project gaan doen, dan moeten we weten wat we eerst gaan doen; dan hebben we een plan nodig. (lok het antwoord 'bouwtekening uit, en deel de bouwtekeningen uit). 'En wanneer we ons werk doen, moeten we zelspraak gebruiken om onszelf te vertellen wat we moeten doen. Zodat we ons werk kunnen doen totdat het af is. Als onze Lego-werkjes moeilijk worden, en we weten het niet meer precies, moeten we het probleem oplossen. We kunnen het dan ook samen doen en je mag dan om mijn hulp vragen. Vorige keer hebben we het eerst samen gedaan. Maar nu doen jullie het alleen.

3. Kinderen gaan zelf bouwen

Deel de bouwtekeningen uit aan de kinderen. Geef aan dat zij eerst een plan moeten maken (bijvoorbeeld, de bouwtekening bekijken, de legostukjes verzamelen) en moedig hen aan om zelspraak te gebruiken tijdens het maken en uitvoeren van het plan. Stel vragen wanneer kinderen vastlopen en moedig hen aan om zichzelf te complimenteren na de afronding van een taak. (wanneer er voldoende tijd is, doe je de oefening 2x)

4. Vat de sessie samen

Bespreek aan het einde van de sessie de problemen die kinderen tegen zijn gekomen bij het bouwen. Bespreek de stappen die zij daarbij kunnen nemen om het probleem op te lossen. Zoals, één of meerdere stappen teruggaan, kijken naar de volgende stappen en om hulp vragen. Bespreek vergelijkbare situaties thuis (met werkjes of tijdens het zelfstandig werken). Neem nog alles wat ze geleerd hebben in deze en de voorafgaande sessies door aan de hand van de illustratie van sessie 7. Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelspraak kunnen gebruiken.

Sessie 9: Stap voor stap! Maar wat als ik vastloop? – 3

Doelen

- Kinderen gebruiken zelfspraak voor planning en probleem oplossen in uitdagende situaties.
- Kinderen kunnen uitdagingen identificeren en hulp/ondersteuning vragen wanneer dat nodig is.

Benodigheden

- Lego 5932 (Helikopter), 6166 (Helikopter) Auto, Helikopter, Garage), 4628 (Huis)
- *Praat en Denk! plaat* (bijlage sessie 7)

Achtergrond sessie

Deze sessie is een vervolg op de sessie van vorige week. In deze sessie ligt de focus wederom op het gebruiken van zelfspraak voor planning. De taken die nu gekozen worden voor de kinderen zijn uitdagend. Dit is bedoeld om meer zelfspraak uit te lokken en om meer situaties te creëren waarin kinderen gestimuleerd kunnen worden om zelfspraak te gebruiken in uitdagende situaties.

Het doel van deze sessies is ook om kinderen hun uitdaging te laten identificeren en te beschrijven, om hulp te vragen wanneer de uitdaging te groot is en zelfspraak te gebruiken om de uitdaging aan te gaan. De therapeut helpt hen daarbij en moedigt kinderen aan om terug te kijken naar de stappen die hij/zij al genomen heeft en verder te kijken naar het grotere geheel. Extra nadruk ligt in deze sessie op het om hulp vragen. Kinderen met TOS moeten leren om om hulp te vragen in plaats van te lang alleen stil te staan bij het probleem om uiteindelijk op te geven.

Om dit te bereiken moet de therapeut:

- kinderen aanmoedigen om zelspraak te gebruiken wanneer taken ingewikkelder worden.
- ervoor zorgen dat kinderen zelfstandig bouwen wanneer zij dat kunnen en alleen suggestieve vragen stellen wanneer zij problemen hebben.
- ervoor zorgen dat kinderen zelspraak gebruiken om op te letten, om hun aandacht te blijven richten op hun werk, en hun aandacht te her-focussen op het werk wanneer zij afgeleid zijn.
- stimuleren dat kinderen om hulp vragen als ze vastlopen.

Bij het stimuleren van zelspraak is het niet de bedoeling dat kinderen vooraf bepaalde scripts gaan gebruiken. Het is de bedoeling om kinderen hun 'eigen' zelspraak te laten gebruiken. Dat betekent dat de therapeut vooral zelspraak modelleert en de zelspraak van kinderen ondersteunt door vragen te stellen, aan te moedigen en te belonen

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk! plaat van sessie 7*)

'Wat hebben we tot nu toe geleerd? (**Lok antwoorden uit**). Ja, we hebben vier stappen genomen. De eerste stap is opletten, 'goed kijken en luisteren'. Dat is belangrijk om te begrijpen wat je moet gaan doen. En zelspraak kan ons daarbij helpen. Je kunt bijvoorbeeld tegen jezelf zeggen; 'Ik moet goed opletten nu! Om te weten wat ik straks moet doen'. De tweede stap is 'blijven doorgaan'. En je niet af laten leiden door anderen. Zelspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf 'Ik moet niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!'. Het is heel belangrijk om je werk af te maken. De derde stap is plannen. Voordat je gaat beginnen moet je een plan maken. Zelspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf wat je nodig hebt om te kunnen beginnen. En zelspraak helpt ook bij het uitvoeren van een plan. Bijvoorbeeld 'Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje'. Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent.

De vierde stap is 'een oplossing zoeken'. Als onze Lego-werkjes moeilijk worden, en we weten het niet meer precies, moeten we het probleem oplossen. Je kunt dan bijvoorbeeld kijken of je de vorige stappen wel goed genomen hebt. Of kijken naar wat je precies moet gaan bouwen. Zelspraak kan je daarbij helpen. Zeg tegen jezelf 'De stap is lastig. Laat ik eerst eens kijken naar de vorige stap. Heb ik die

goed gedaan. Oh nee, dat blokje moest hier!'. En als je er niet uitkomt, dan mag je mij om hulp vragen. Daarmee gaan we vandaag extra oefenen. En als je klaar bent met bouwen, dan zeg je tegen jezelf dat je het goed gedaan hebt!

2. Leg het werk uit

'Ik heb vandaag weer Lego meegebracht die moeilijk is. We moeten dus een plan maken en ons goed aan het plan houden. Wie weet nog wat een plan is.' (lok antwoorden van de kinderen uit). 'Ja, als we iets gaan bouwen of een project gaan doen, dan moeten we weten wat we eerst gaan doen; dan hebben we een plan nodig. (lok het antwoord 'bouwtekening uit, en deel de bouwtekeningen uit). 'En wanneer we ons werk doen, moeten we zelspraak gebruiken om onszelf te vertellen wat we moeten doen. Zodat we ons werk kunnen doen totdat het af is. Als onze Lego-werkjes moeilijk worden, en we weten het niet meer precies, moeten we het probleem oplossen. We kunnen het dan ook samen doen. Je mag dus om mijn hulp vragen. Jullie bouwen vandaag weer alleen een bouwwerk. En je mag om hulp vragen als je het niet meer weet.'

3. Kinderen gaan zelf bouwen

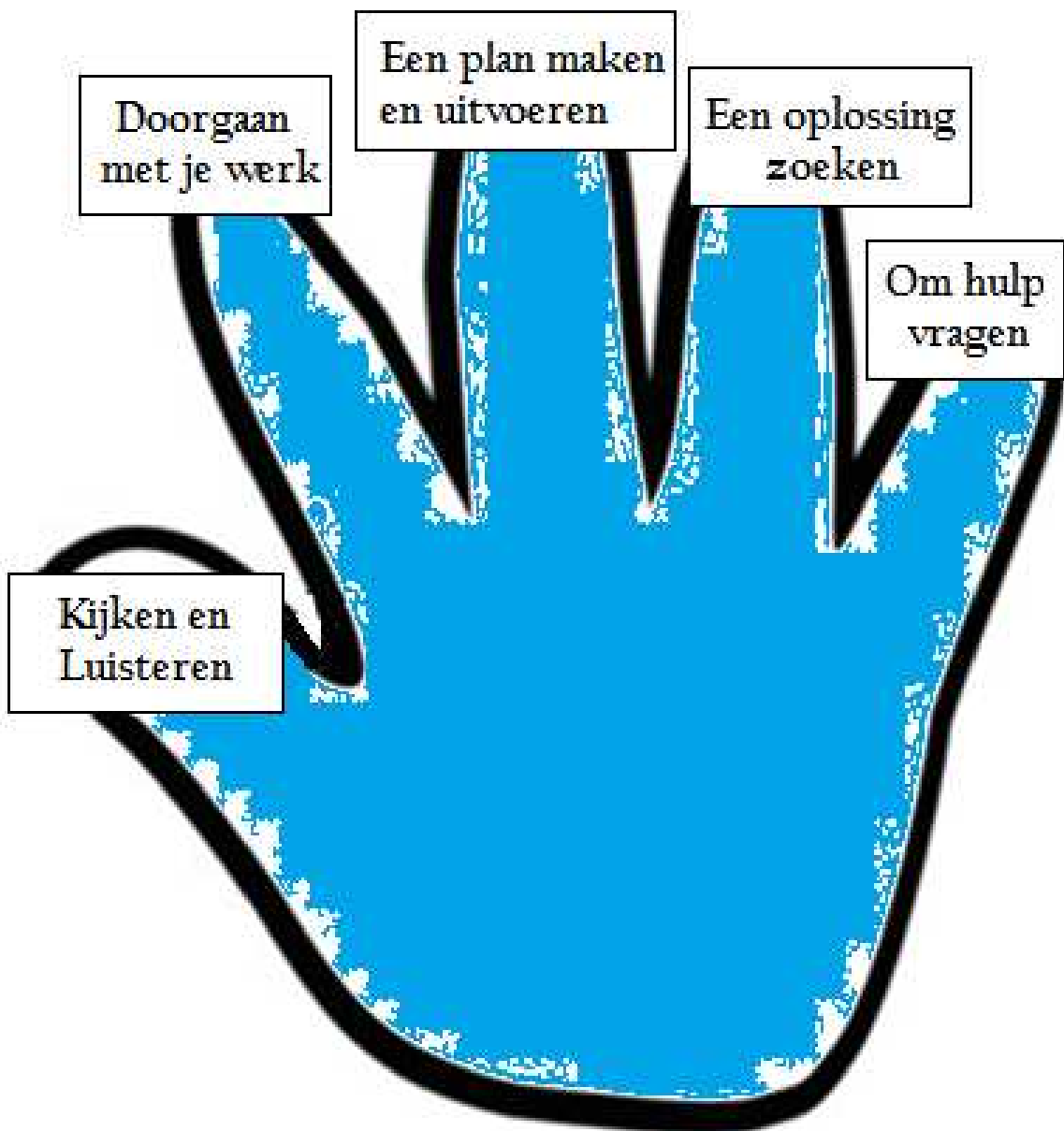
Deel de bouwtekeningen uit aan de kinderen. Geef aan dat zij eerst een plan moeten maken (bijvoorbeeld, de bouwtekening bekijken, de legostukjes verzamelen) en moedig hen aan om zelspraak te gebruiken tijdens het maken en uitvoeren van het plan. Stel vragen wanneer kinderen vastlopen en moedig hen aan om zichzelf te complimenteren na de afronding van een taak. Let in deze sessie goed op het om hulp vragen! (wanneer er voldoende tijd is, doe je de oefening 2x)

4. Vat de sessie samen

Bespreek aan het einde van de sessie de problemen die kinderen tegen zijn gekomen bij het bouwen. Bespreek de stappen die zij daarbij kunnen nemen om het probleem op te lossen. Zoals, één of meerdere stappen teruggaan, kijken naar de volgende stappen en om hulp vragen'. Bespreek vergelijkbare situaties thuis (met werkjes of tijdens het zelfstandig werken). Neem nog alles wat ze geleerd hebben in deze en de voorafgaande sessies door aan de hand van de illustratie van sessie 9. Geef hierbij ook voorbeelden hoe kinderen op school en thuis zelspraak kunnen gebruiken.

5. Maak een foto

Maak een foto van de kinderen ter voorbereiding van de laatste sessie.

Sessie 10: Denk eraan: Praat en Denk!

Doelen

- Herhalen en versterken van alle doelen die in de training aan de orde gekomen zijn

Benodigheden

- Foto van kind en knutselspullen (zie bijlagen sessie 10)
- *Praat en Denk! plaat* sessie 9

Achtergrond sessie

Deze sessie is de afsluiting van de training. Het doel van deze sessie is om alle geleerde doelen te herhalen en deze te versterken.

Om dit te bereiken moet de therapeut:

- De training samenvatten en eventuele onduidelijkheden ophelderen
- Uitleggen hoe zelfspraak gebruikt kan worden in de klas en thuis
- Een knutselactiviteit uitvoeren

Opbouw sessie

1. Terugblik vorige sessies

(Vraag de kinderen wat ze de vorige sessies gedaan hebben. Doe dit aan de hand van de *Praat en Denk! plaat* van sessie 9)

‘Wat hebben we tot nu toe geleerd? (**Lok antwoorden uit**). Ja, we hebben vijf stappen genomen. De eerste stap is opletten, ‘goed kijken en luisteren’. Dat is belangrijk om te begrijpen wat je moet gaan doen. En zelfspraak kan ons daarbij helpen. Je kunt bijvoorbeeld tegen jezelf zeggen; ‘**Ik moet goed opletten nu! Om te weten wat ik straks moet doen**’. De tweede stap is ‘blijven doorgaan’. En je niet af laten leiden door anderen. Zelfspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf ‘**Ik moet niet op anderen letten. Alleen op mijn werk. Dat moet af!**’. Het is heel belangrijk om je werk af te maken. De derde stap is plannen. Voordat je gaat beginnen moet je een plan maken. Zelfspraak helpt je daarbij. Zeg tegen jezelf

wat je nodig hebt om te kunnen beginnen. En zelfspraak helpt ook bij het uitvoeren van een plan. Bijvoorbeeld 'Nu de derde stap, het gele blokje op het rode rondje'. Dat helpt je om te onthouden wat je moet doen. Tot je klaar bent.

De vierde stap is 'een oplossing zoeken'. Als onze Lego-werkjes moeilijk worden, en we weten het niet meer precies, moeten we het probleem oplossen. Je kunt dan bijvoorbeeld kijken of je de vorige stappen wel goed genomen hebt. Of kijken naar wat je precies moet gaan bouwen. Zelfspraak kan je daarbij helpen. Zeg tegen jezelf 'De stap is lastig. Laat ik eerst eens kijken naar de vorige stap. Heb ik die goed gedaan. Oh nee, dat blokje moest hier!'. En als je er niet uitkomt, dan mag je om hulp vragen. Dat is de vijfde stap. En als je klaar bent met bouwen, dan zeg je tegen jezelf dat je het goed gedaan hebt!'

2. Bespreek hoe kinderen zelfspraak kunnen gebruiken in de klas and thuis

(Stel aan de kinderen de vraag hoe ze zelfspraak kunnen gebruiken in de klas (neem hier rustig de tijd voor). Benadruk dat je ook ook zelfspraak kunt gebruik door zonder zachtjes (of zonder stem) te praten. Dat is ook zelfspraak!)

3. Knutselen

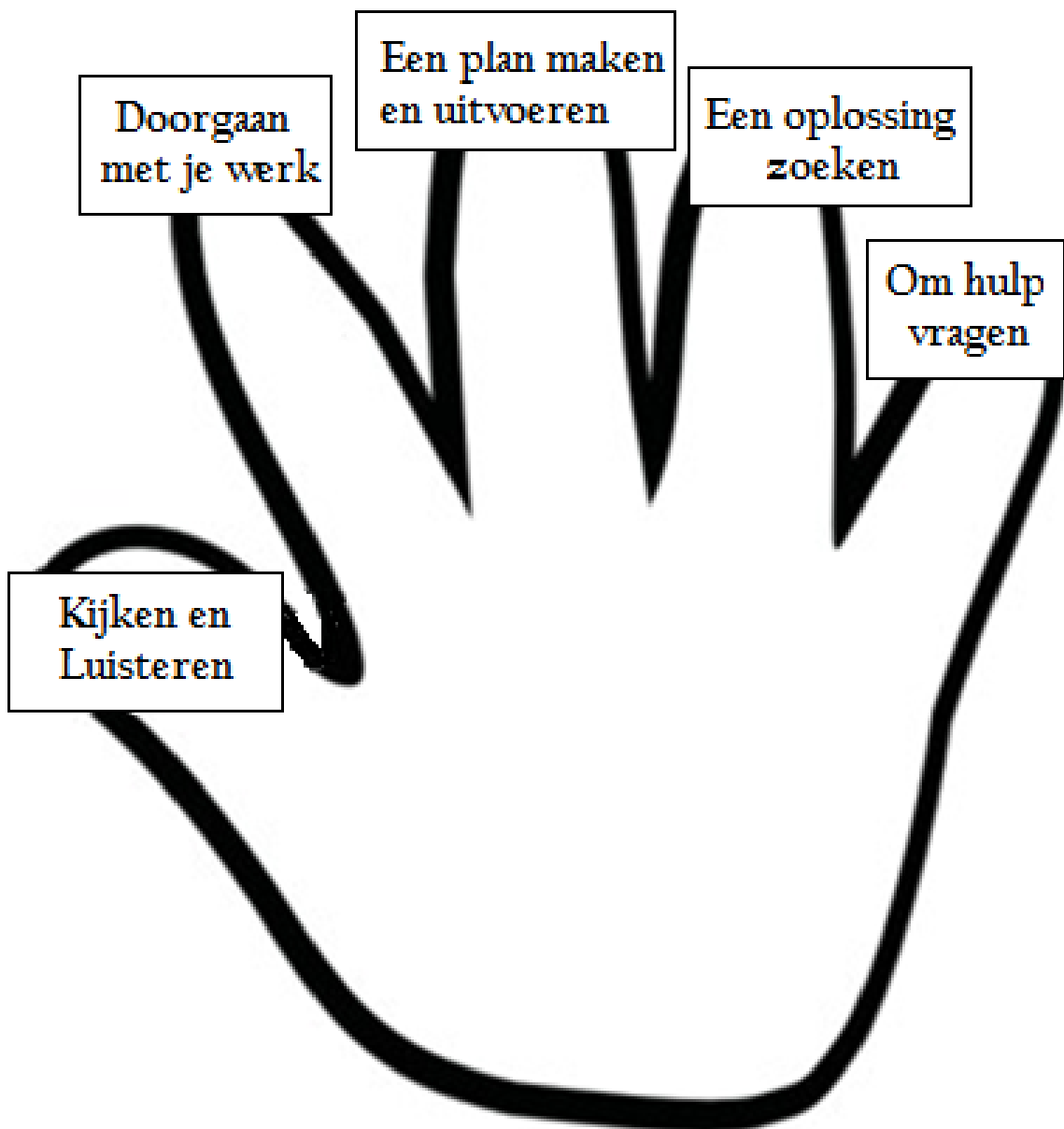
(Het doel van de knutselactiviteit is om de geleerde doelen te herhalen en te versterken). 'De vorige keer heb ik een foto van jullie gemaakt. Die heb ik uitgeprint, kijk maar! Daar gaan we mee knutselen. We gaan hiermee een fotolijstje maken met daarop alles wat we geleere hebben. Jouw foto en je handafdruk komen er ook op. Zodat je steeds weet waarom het belangrijk is om zelfspraak te gebruiken.'

De oudere kinderen kunnen woorden bij de vingers schrijven. Jongere kinderen kunnen er kleine tekeningen bij maken. Of plaatjes erbij plakken. Als ze klaar zijn nemen ze nog een keer alle vijf de doelen door. Ze kunnen de foto ophangen in de klas of meenemen naar huis.

4. Afsluiten

Sluit tenslotte de sessie af.

Referenties

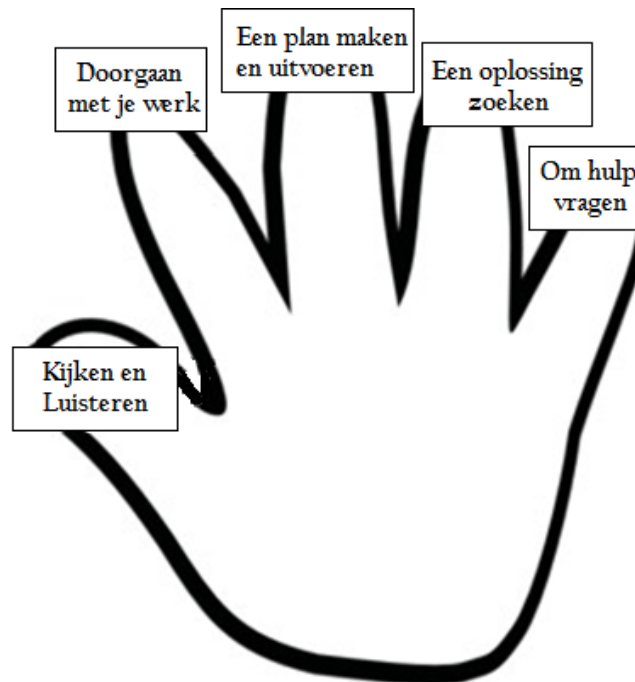
- Al-Namlah, A. S., Meins, E., & Fernyhough, C. (2012). Self-regulatory private speech relates to children's recall and organization of autobiographical memories. *Early Childhood Research Quarterly, 27*, 441–446.
- Alderson-Day, B. & Fernyhough, C. (2015). Inner speech: Development, cognitive functions, phenomenology, and neurobiology. *Psychological Bulletin, 141*, 931-965.
- Archibald, L. M. D., & Gathercole, S. E. (2006b). Short-term and working memory in children with Specific Language Impairments. *International Journal of Language and Communication Disorders, 41*, 675–693.
- Atencio, D. J., & Montero, I. (2009). Private speech and motivation: The role of language in a sociocultural account of motivational processes. In A. Winsler, C. Fernyhough, & I. Montero (Eds.), *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation* (pp. 201–223). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Aziz, S.A., Fletcher, J. (2015). Talk to Think. *A Play-Based Self-talk training manual to scaffold Self-Talk in Young Children with Specific Language Impairment*. University of Western Australia, Australia.
- Aziz, S.A., Fletcher, J. & Bayliss, D.M. (2017). Self-regulatory speech during planning and problem-solving in children with SLI and their typically developing peers. *International Journal of Language Communication Disorders, 52*, 311-22.
- Aziz, S.A., Fletcher, J. & Bayliss, D.M. (2016). The Effectiveness of Self-regulatory Speech Training for Planning and Problem Solving in Children with Specific Language Impairment. *Journal of Abnormal Child Psychology, 44*, 1045–1059.
- Baars, B.J. (1997) In the theater of consciousness: *The workspace of the mind*. Oxford, New York.
- Barkley, R. (2012). *Executive Functions. What They Are, How They Work and How They Evolved*. The Guildford Press, New York.
- Cuperus J., Vugs B., Scheper A., & Hendriks, M. (2014) Executive function behaviours in children with specific language impairment. *International Journal of Developmental Disabilities, 60*, 132–43.
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness Explained*. New York: Little, Brown and Company.
- Feigenbaum, F. (2009). Development of communicative competence through private and inner speech. In A. Winsler, C. Fernyhough, & I. Montero (Eds.), *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation* (pp. 105–120). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Fernyhough, C., & Fradley, E. (2005). Private speech on an executive task: Relations with task difficulty and task performance. *Cognitive Development, 20*, 103–120.
- Fernyhough, C., & Meins, E. (2009). Private speech and theory of mind: Evidence for developing interfunctional relations. In A. Winsler, C. Fernyhough, & I. Montero (Eds.), *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation* (pp. 95–104). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Goldstein, K., Vatalaro, A, & Yair, G. (2017). Parent-based early childhood interventions do make a difference! A rebuttal to See and Gorard (2015a). *Journal of Children's Services, 12*, 224-238
- Henry, L.A., Messer, D.J., & Nash, G. (2011) Executive functioning in children with specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*, 37–45
- Kolk, H. (2012). *Vrije wil is geen illusie. Hoe de hersenen ons vrijheid verschaffen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kuusisto, M. A., Nieminen, P. E., Helminen, M. T., & Kleemola, L. (2017). Executive and intellectual functioning in school-aged children with specific language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders, 52*, 127-136
- Lidstone, J. S., Meins, E., & Fernyhough, C. (2012). Verbal mediation of cognition in children with specific language impairment. *Development and Psychopathology, 24*, 651– 660.
- Luria, A. R. (1961). *The role of speech in the regulation of normal and abnormal behavior* (J. Tizard, Trans.). New York: Liveright.
- Luria, A. R. (1976). *Cognitive development: Its cultural and social foundations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Marton, K. (2008). Visuo-spatial processing and executive functions in children with specific language impairment, *International Journal of Language and Communication Disorders, 43*, 181–200.
- Meichenbaum, D., & Goodman, J. (1971). Training impulsive children to talk to themselves: A means of developing self-control. *Journal of Abnormal Psychology, 77*, 115–126.
- Müller, U., Jacques, S., Brocki, K., & Zelazo, P. D. (2009). The executive functions of language in preschool children. In A. Winsler, C. Fernyhough, & I. Montero (Eds.), *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation* (pp. 53–68). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Olszewski, P. (1987). Individual differences in preschool children's production of verbal fantasy play. *Merrill-Palmer Quarterly, 33*, 69–86.

- San Martin, C., Montero, I., Navarro, M. I., & Biglia, B. (2014). The development of referential communication: Improving message accuracy by coordinating private speech with peer questioning. *Early Childhood Research Quarterly, 29*, 76–84.
- Sawyer, J. (2017). I think I can: preschoolers' private speech and motivation in playful versus non-playful contexts. *Early Childhood Research Quarterly, 38*, 84–96.
- Sturn, A., & Johnston, J. (1999). Thinking out loud: An exploration of problem-solving language in preschoolers with and without language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders, 34*, 1–15
- Van der Donk, M., Hiemstra-Beernink, A.C., Tjeenk-Kalff, A., van der Leij, A. & Lindauer, R. (2015). Cognitive training for children with ADHD: a randomized controlled trial of cogmed working memory training and “paying attention in class”. *Frontiers in Psychology, 6*, 1081.
- Vygotsky, L. S. (1930 –1935/1978). *Mind in society: Development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1934/1987). *Thinking and speech. The collected works of Lev Vygotsky* (Vol. 1). New York, NY: Plenum Press.
- White, C. S., & Daugherty, M. (2009). Creativity and private speech in young children. In A. Winsler, C. Fernyhough, & I. Montero (Eds.), *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation* (pp. 224–235). Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Zelazo, P. D., Muller, U., Frye, D., & Marcovitch, S. (2003). The development of executive function: Cognitive complexity and control-revised. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 68*, 93–119.

Doelen van de sessies

Sessie 1 en 2 (week 1)

Kinderen leren om op te letten; te kijken en te luisteren naar de instructie.

Sessie 3 en 4 (week 2)

Kinderen leren om gefocust te blijven op hun werk (niet afgeleid te raken) en hun focus terug te krijgen wanneer zij afgeleid zijn. Dat is nodig om een taak af te maken.

Sessie 5 en 6 (week 3)

Kinderen leren om een plan te maken voordat ze beginnen en het plan vervolgens uit te voeren.

Sessie 7, 8 en 9 (week 4 /5)

Kinderen leren om probleem op te lossen wanneer zij vastlopen. Ze kunnen zoeken naar een andere oplossing of om hulp vragen.

Sessie 10 (week 5)

Herhaling alle geleerde vaardigheden.

In alle sessies leren kinderen om zelfspraak te gebruiken (ze spreken hardop of zachtjes tegen zichzelf).